

مناسب‌سازی

جغرافیای ایران

دانشگاه تهران، دانشکده جغرافیا

موسسه جغرافیایی

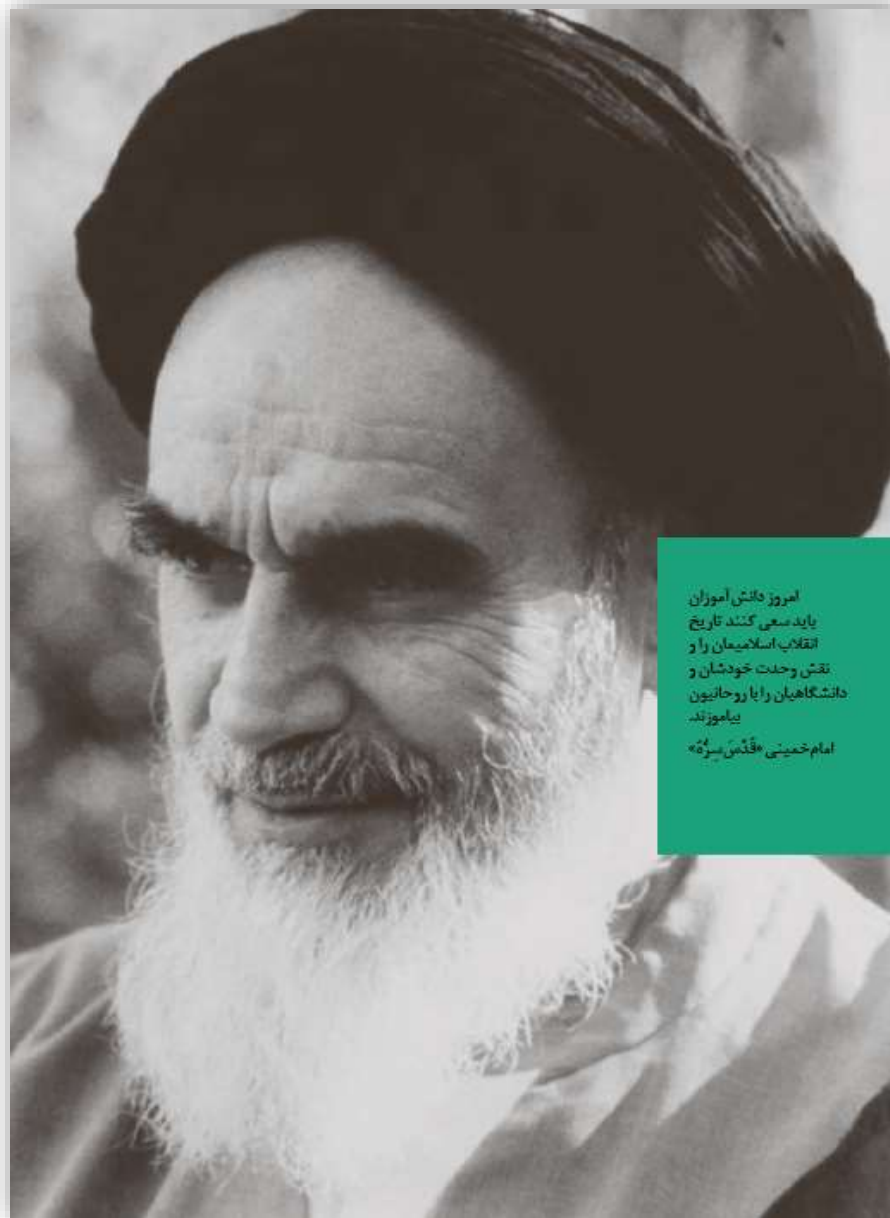
کتابخانه

۱۱۰۲۳۸

معاونت برنامه ریزی آموزشی و توانبخشی
کارشناس گروه دانش آموزان با آسیب شنوایی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

امروز دانش آموزان
باید سعی کنند تاریخ
انقلاب اسلامی را و
نقش وحدت خودشان و
دانشگاهیان را با روحانیون
بیاموزند.
امام خمینی «قدس سره»

مناسب سازی جغرافیای ایران

به نام خداوند جان آفرین حکیم سخن در زبان آفرین

خدایا تو را سپاس می گوئیم که توفیق خدمت به دانش آموزان با آسیب شنوایی را روزی ما قرار دادی.

پس از حمد و ستایش خداوند مهربان به آگاهی همکاران محترم می رسانیم که در راستای سیاست های اجرایی سازمان آموزش و پرورش استثنایی کشور در زمینه مناسب سازی محتواهای آموزشی با توجه به توانایی و ویژگی های دانش آموزان با نیاز های ویژه محتوای مناسب سازی پیش رو به منظور تسهیل در افرآیند یاد دهی _ یادگیری ویژه دانش آموزان با نیاز های ویژه آسیب شنوایی تهیه و تدوین شده است. و جایگزینی برای کتاب مرجع نمی باشد.

شایسته است همکاران محترم در زمان تدریس کتاب های درسی مرجع را در اولویت قرار دهند مراحل و ساختار این محتوا به شرح ذیل می باشد.

- ✓ مفاهیم و ترتیب درس ها تغییر نکرده و برخی از تصاویر که ضرورت داشته اند از کتاب مرجع گرفته شده است و بایستی همکاران عزیز با توجه به سطح و نیاز کلاس خود، از دیگر تصاویر کتاب و نقشه های موجود کمک بگیرند.
- ✓ برخی از فعالیت هایی که برای دانش آموزان ناشنوا، قابل درک تر بودند در مناسب سازی با کمی تغییر گنجانده شده است.
- ✓ بعد از ساده سازی جملات متن کتاب در حد ممکن، در پایان هر فصل کلید واژه هایی درج شده است.
- ✓ در فصل های کتاب در برخی از دروس، بنابه نیاز دانش آموز، جهت یادآوری، از مباحث و دانسته های سال های قبل (کتاب مطالعات و علوم متوسطه اول) مطالبی گنجانده شده است.

فصل اول: جغرافیا چیست؟

- درس اول: جغرافیا، علمی برای زندگی بهتر
- درس دوم: روش مطالعه و پژوهش در جغرافیا

فصل دوم: جغرافیای طبیعی ایران

- درس سوم: موقعیت جغرافیایی ایران
- درس چهارم: ناهمواری‌های ایران
- درس پنجم: آب و هوای ایران
- درس ششم: منابع آب ایران

فصل سوم: جغرافیای انسانی ایران

- درس هفتم: ویژگی‌های جمعیت ایران
- درس هشتم: تقسیمات کشوری ایران
- درس نهم: سکونتگاه‌های ایران
- درس دهم: توان‌های اقتصادی ایران

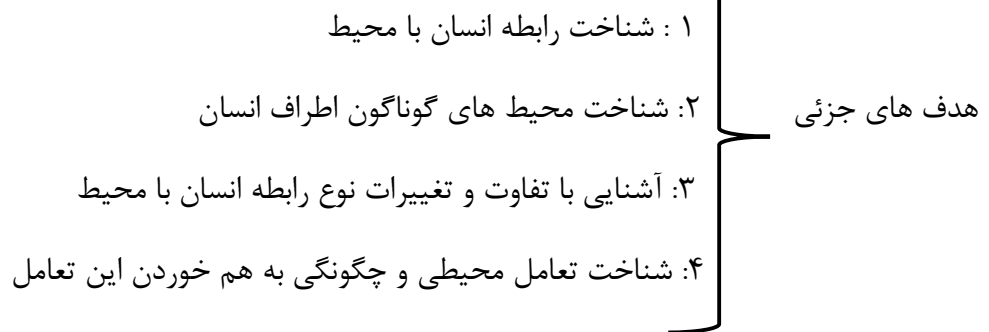
جغرافی چیست ؟

جغرافیا علم بررسی رابطه های متقابل بین انسان و محیط است .

درس اول :

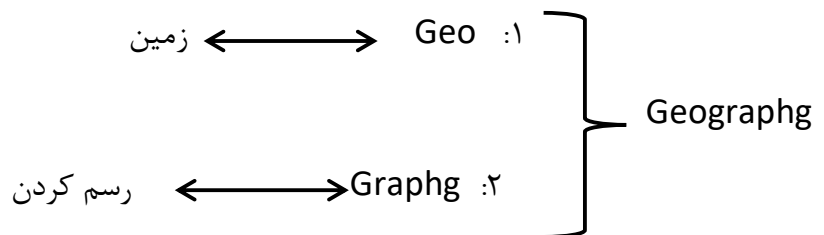
جغرافیا ، علمی برای زندگی بهتر

هدف کلی : آشنایی با اهمیت و نقش علم جغرافیا در زندگی

یکی از قدیمی ترین دانش هایی که به بهبود زندگی بشر کمک کرده است ، دانش جغرافیا می باشد .

برای اولین بار واژه جغرافیا را اراتوستن دانشمند یونانی بکار برد .

اراتوستن، جغرافیا را « علم مطالعه زمین به عنوان جایگاه انسان تعریف می‌کند. »

جغرافیا، آن قسمت از دانش بشری است که به انسان کمک می‌کند تا :

- با ویژگی های طبیعی (رود ، کوه ، دریا و...) و انسانی (آداب و سنت های ملت های مختلف) و روابط بین آنها در محیط شود .
- از این آشنایی جهت بهبود زندگی خویش استفاده کند .

ارتباط جغرافیا با سایر رشته ها :

- جغرافیای طبیعی
  - خاک شناسی
  - زمین شناسی
  - زیست شناسی
  - هواشناسی
  - آب شناسی

- جغرافیای انسانی
  - جغرافیای سیاسی
  - جغرافیای شهری
  - جغرافیای تاریخی
  - جغرافیای اقتصادی

- فنون جغرافیایی
  - علوم فضایی
  - آمار فناوری اطلاعات و ارتباطات
  - هندسه (نقشه کشی)

نکته : رابطه ی بین جغرافیا با سایر علوم ، یک رابطه ی متقابل است .

مثال :

تعامل آب و هواشناسی با هواشناسی

بازیاد شدن ارتفاع ، دما کم می شود. این مسئله یک اصل هواشناسی است و بررسی اثرات این رابطه بر مکان و زندگی انسان (نوع مصالح ساختمانی ، شکل ساختمان ها و نوع فعالیت های اقتصادی و ...) در محدوده کاری آب و هواشناسی قرار دارد .

مفاهیم اساسی دانش جغرافیا

(۱) مکان :

هرکدام از فعالیت های انسان در جا و محل مشخص انجام می شود به آن مکان می گویند.

در هر مکان ، پدیده های مختلفی هستند که دارای رابطه های دو جانبه می باشند یعنی یا بر یکدیگر اثری می گذارند یا از یکدیگر اثر می پذیرند .

مثال :

نوع خاک ، آب در یک روستا بر نوع شغل ساکنان آن روستا اثر می گذارد.

نکته : این تاثیر پذیری باعث تغییر تغییر شکل مکان ها می شود .

۲) روابط متقابل انسان و محیط :

دو عامل مهم در جغرافیا ، انسان و محیط هستند .

انسان با استفاده از هوش و استعداد خود محیط را تغییر می‌دهد تا بتواند از آن استفاده کند .

مثال :

در کوهستان با قطع درختان جاده می‌سازد .

نکته : وقتی انسان برای برطرف کردن نیازهای خود محیط را تغییر می‌دهد محیط طبیعی به محیط جغرافیایی تبدیل می‌شود.

بنابراین ، محیط جغرافیایی از اثرگذاری بین محیط طبیعی و محیط انسانی به وجود می‌آید.

جاده‌ها ، پل‌ها ، مدرسه‌ها و... نمونه‌هایی از محیط جغرافیایی هستند.

• عملکرد انسان در محیط طبیعی :

۱: عملکرد مثبت ، فهمیدن توان‌های یک محیط و استفاده درست و به اندازه از منابع طبیعی برای

برطرف کردن نیازها

مثال : کشاورزان یک روستا به اندازه نیاز خود در یک مزرعه کشت بکنند.

۲: عملکرد منفی ، انسان‌ها برای رسیدن به خواسته‌های خودشان و سود زیاد بدست آوردن آسیب

به محیط می‌زنند.

مثال : قطع بیش از حد درختان یک جنگل برای بدست آوردن سود زیاد توسط صاحبان یک

کارخانه کاغذ سازی

فعالیت ۱: با توجه به عکس‌های زیر، جدول را کامل کنید.

جنگل گلستان - استان گلستان

زردکوه - چهارمحال بختیاری

ساحل بندر اتزلی - گیلان

کویر مصر - اصفهان

عملکرد منفی انسان	عملکرد مثبت انسان	ناحیه
<ul style="list-style-type: none"> - چرای بی‌رویه دام - گسترش مناطق مسکونی در نقاط مرتفع - آلودگی محیط 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از فرسایش خاک - تولید برق آبی - ایجاد ورزش‌های مناسب 	کوهستانی
		جنگلی
		بیابانی
		ساحلی

- **کل نگری یا دید ترکیبی در جغرافیا :**

چون اجزا و عوامل محیط جغرافیایی در ارتباط با یکدیگر عمل می کنند یک جغرافی دان با نگاه کل نگری یا دید ترکیبی به مطالعه موضوعات می پردازد.

- **دید ترکیبی و کل نگری :**

یعنی مطالعه همه جانبه و کامل پدیده ها با تمام ویژگی های آن در یک مکان.
مثال : یک جغرافی دان با هدف توسعه یک شهر ، با تهیه نقشه شهر و مطالعه بافت جمعیت شهر و میزان منابع آب شهر و .... امکان توسعه شهر را پیش بینی می کند، به عنوان مثالی برای مطالعه همه جانبه فعالیت ۲ انجام گیرد .

فعالیت ۲: با توجه به شکل زیر اگر بخواهید با دید ترکیبی روستایی را مورد مطالعه قرار دهید چه سوال هایی طرح می کنید؟

۱- شیب قرارگیری روستا چگونه است؟

۲-.....

۳-.....

واژه‌های کلیدی : ★

- روابط متقابل ← رابطه‌های دو طرفه ، یعنی هر دو طرف برهم اثر می‌گذارند.
- تعامل ← تأثیرپذیری
- بی‌رویه ← بی‌حساب و کتاب و بی‌برنامه

فکر کنید و پاسخ دهید

* جاهای خالی را با کلمات مناسب کامل کنید .

- ۱ : قطع بیش از اندازه درختان جنگل عملکرد ..... انسان در محیط است .
- ۲ : کشاورزی و رفع نیازها ، یک عملکرد ..... انسان در محیط است .
- ۳ : جغرافیا علم بررسی ..... به منظور ..... است .
- ۴ : جغرافیا در نگاه ، اراتوستن ، علم مطالعه زمین به عنوان ..... است .

* پاسخ صحیح را از بین ۴ گزینه انتخاب کنید .

۵ : در دهه‌های اخیر کدام عامل سبب شده است که انسان تأثیر بیشتری بر محیط پیرامونش بگذارد ؟

الف : هوش و استعداد ب : دید کل نگر

ج : پیشرفت علم جغرافیا د : توسعه فناوری و تکنولوژی

۶ : مهم‌ترین مفاهیم جغرافیا عبارتند از :

الف : مکان - انسان ب : محیط و انسان

ج : روابط متقابل انسان و محیط - مکان د : انسان - روابط متقابل انسان و محیط

۷ : فایده استفاده از دید ترکیبی در مطالعات جغرافیایی چیست ؟

- الف : مورد مطالعه قراردادن همه پدیده‌ها به صورت جامع و همه جانبه
- ب : شناخت پدیده‌های طبیعی و ویژگی‌های آن
- ج : فراهم کردن امکان استفاده از یافته‌های سایر علوم
- د : پی‌بردن به چگونگی شکل‌گیری محیط‌های جغرافیایی

۸ : کدام یک از موارد زیر از شاخه‌های اصلی دانش جغرافیا به شمار نمی‌رود؟

- الف : جغرافیای انسانی
- ب : جغرافیای شهری و روستایی
- ج : فنون جغرافیا
- د : جغرافیای طبیعی

۹ : چرا جغرافیا علمی برای زندگی بهتر است ؟

- الف : زیرا سبب تغییر محیط طبیعی به محیط جغرافیایی می‌شود.
- ب : زیرا علم شناخت توان‌ها و ظرفیت‌های محیطی می‌شود.
- ج : چون نگاه سود جویانه انسان به طبیعت را از بین می‌برد.
- د : چون توان استفاده از منابع برای رفع نیازها را به انسان می‌دهد.

* پاسخ صحیح و غلط را مشخص کنید .

۱۰ : واژه جغرافیا نخستین بار توسط هرودت ارائه شد . ص غ

۱۱ : رابطه بین جغرافیا با سایر علوم ، رابطه‌ی دوطرفه و متقابل بوده و در یک جریان دو طرفه از یافته‌های

یکدیگر استفاده می‌کنند. ص غ

۱۲ : محیط جغرافیایی از تعامل بین محیط طبیعی و محیط انسانی به وجود می‌آید . ص غ

* پاسخ دهید .

۱۳ : عملکرد انسان در ارتباط با محیط طبیعی به چند گونه است ؟

۱۴ : مفاهیم اساسی در دانش جغرافیا چیست ؟

۱۵ : دو عامل در جغرافیا چیست ؟

۱۶ : کل نگری یا دید ترکیبی در جغرافیا یعنی چه ؟

درس دوم :

روش مطالعه و پژوهش در جغرافیا

هدف کلی : به دنبال پاسخی به موضوع علم جغرافیا می‌باشیم .

هدف‌های جزئی : پیدا کردن پاسخی برای ۶ سؤال که با حرف چ شروع می‌شوند.

(چه مکانی (کجا) - چه چیزی - چرا - چه موقع - چه کسی - چگونه)

دانستیم که جغرافی‌دانان با دیدی ترکیبی به مطالعه موضوعات مورد نظر خود می‌پردازند و برای حل مسائل محیطی ، با استفاده از ابزارها و بکار بردن شیوه‌هایی ، راه‌های مناسبی پیشنهاد می‌نمایند .

سوالات کلیدی در جغرافیا :

پرسش	آن چه در پاسخ می‌آید
چه مکانی (کجا)	مکان وقوع پدیده
چه چیزی	ماهیت پدیده
چرا	علت وقوع پدیده
چه موقع	سیر زمانی وقوع پدیده
چه کسانی (چه کسی)	انسان و روابط متقابل او با محیط
چگونه (چگونه)	سیر چگونگی ایجاد (تکوین) و تحول پدیده

مثال : به فرض با پدیده‌های گرد و غبار (ریزگردها) در جنوب غرب و غرب ایران روبه‌رو شده‌اید پاسخ پرسشی‌های کلیدی چه خواهد بود ؟

چه چیزی وجود ریزگردهای بیش از حد مجاز

کجا جنوب غربی و غرب ایران

چرا در این نواحی خشکسالی طولانی در سال‌های اخیر داشته‌ایم

چه موقع در فصل گرم سال

چه کسی (چه کسانی) برخی از این فعالیت‌ها و برنامه‌های انسانی مانند بی‌توجهی به تثبیت خاک

چطور (چگونه) قطع درختان -ازبین رفتن دریاچه‌ها

فعالیت ۱: با توجه به شکل زیر به پرسش‌های کلیدی پاسخ دهید.

مراحل پژوهش در جغرافیا

علم جغرافیا برای رسیدن به پاسخ مسائلی که با آن روبه رو است به تحقیق و پژوهش می پردازد.

مراحل پژوهش :

- ۱: طرح سؤال و بیان مسئله
- ۲: تدوین فرضیه
- ۳: جمع آوری اطلاعات
- ۴: پردازش اطلاعات
- ۵: نتیجه گیری و ارائه پیشنهاد

۱) طرح سؤال و بیان مسئله :

- در این مرحله پژوهشگر بهتر است که ؛
- صورت مسئله را به شکل سوالی بنویسد.
- از خود پرسید که « فایده انجام این پژوهش چیست؟ »
- به مطالعه‌ی سابقه و پیشینه مسئله و نتایج پژوهش دیگران پردازد.

۲) تدوین فرضیه :

- فرضیه سازی یکی از مراحل مهم و حساس پژوهش است . چرا؟
- زیرا فرضیه‌ها ، نقش راهنما را دارند و به فعالیت‌ها جهت می دهند .
- فرضیه‌ها به صورت یک جمله خبری بیان می شوند .

★ فرضیه‌های یک پژوهشگر به موارد زیر بستگی دارد:

۱: دانش

۲: تجربیات

۳: سوابق پژوهشی در دسترس او

۳ جمع‌آوری اطلاعات :

روش‌های این مرحله عبارتند از :

الف : روش کتابخانه‌ای ، پژوهش یا بخشی از آن در مکان کتابخانه و با استفاده از منابع گردآوری شده در کتابخانه انجام می‌گیرد .

ب : روش میدانی ، پژوهشگر در این روش باید ابزار سنجش و اطلاعاتی خود را به محیط بیرون یا مکان مورد مطالعه ببرد .

★ ابزارهای گردآوری اطلاعات در روش میدانی ؛

۱. پرسش‌نامه ۲. مصاحبه ۳. مشاهده

۴) پردازش اطلاعات :

در این مرحله پژوهشگر با حذف اطلاعات غیر ضروری و حفظ اطلاعات مرتبط با پژوهش به تجزیه و تحلیل اطلاعات می‌پردازد .

۵) نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها :

در این مرحله پژوهشگر با آوردن دلایل علمی و منطقی ، فرضیه و فرضیه‌های خود را تأیید یا رد می‌کند. مثال ؛ نتیجه‌گیری : بین تقاضای نیروی کار در شهر کرج و جذب جمعیت در آن رابطه‌ی مستقیم وجود دارد .

فعالیت ۲: جدول زیر را کامل کنید برای پژوهش جغرافیایی نوشته شده در جدول .

نمونه	مراحل
عوامل مؤثر در افزایش جمعیت شهر تهران در دهه اخیر چیست ؟	بیان مسئله و سوال پژوهش
	فرضیه پژوهش
	جمع‌آوری اطلاعات
	پردازش اطلاعات
	نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها

★ واژه‌های کلیدی :

پژوهشگر: کسی که کارهای تحقیقی انجام می دهد.

فکر کنید و پاسخ دهید

* جاهای خالی را با کلمات مناسب کامل کنید .

۱: ..... سبب شده است تا انسان تلاش کند نسبت به ناشناخته‌های آگاهی و شناخت پیدا کند.

۲: پژوهش‌های علمی دارای ..... مرحله‌اند و در بین مرحله ..... است .

۳: فرضیه‌ها به صورت یک جمله ..... بیان می‌شوند .

* پاسخ صحیح و غلط را مشخص کنید .

۴ : تدوین فرضیه یکی از مراحل حساس پژوهش است که نقش راهنما را ایفا می‌کند ص غ

- ۵: فرضیه‌های پژوهشگر به اهمیت موضوع پژوهش بستگی دارد. ص غ
- ۶: استفاده از پرسش نامه و مشاهده از ابزارهای روش میدانی است. ص غ
- ۷: در مرحله‌ی اول پژوهش بهتر است صورت مسئله سئوالی باشد. ص غ

* پاسخ دهید .

۸: پردازش اطلاعات به چه معناست ؟

۹: در کدام مرحله از پژوهش جغرافیایی ، پژوهشگر از خود می پرسد « فایده این پژوهش چیست » ؟

۱۰: پاسخ پیشنهادی و حدس اندیشمندان پژوهشگر به سئوال پژوهش چه نام دارد؟

* گزینه مناسب را انتخاب کنید ؟

۱۱: کدام یک از پرسش‌های زیر ، سیر تکوین و تحول پدیده‌ها را بررسی می کند و کلمه‌ی پرسشی مربوط به آن است ؟

الف: زمینه‌های به وجود آورنده‌ی یک پدیده چیست ؟ چرا؟

ب: چرا این پدیده به وجود آمده است ؟ چرا ؟

ج: چرا این پدیده به وجود آمده است ؟ چه طور ؟

د: زمینه‌های به وجود آورنده‌ی یک پدیده چیست ؟ چه طور ؟

۱۲: عبارت « وجود ریزگردهای بیش از حد مجاز در هوا ، پاسخ کدام سئوال جغرافیا است » ؟

الف: کجا ؟ ب: چه چیزی ؟ ج: چه طور ؟ د: چرا ؟

۱۳ : هر یک از عبارت زیر در پاسخ به کدام یک از پرسش‌های کلیدی جغرافیا ارائه می‌شود؟

الف : چه موقع - چه چیز - چطور   ب : چه چیز - چرا - چطور

ج : چه موقع - چه طور - کجا   د : چه چیز - چه طور - کجا

۱۴ : اساسی‌ترین پرسش در مطالعات جغرافیایی چیست؟ و پاسخ آن نشانگر کدام مورد است؟

الف : کجا - مکان   ب : چه چیزی - پدیده‌ی جغرافیایی

ج : کجا - موقعیت نسبی مکان   د : چه چیز - محیط جغرافیایی

۱۵ : در مرحله آخر یک پژوهش جغرافیایی.....

الف : پژوهشگر ضمن ارائه‌ی دلایل علمی و منطقی به تایید یا رد فرضیه‌ی خود می‌پردازد.

ب : جمع‌آوری، استخراج، طبقه‌بندی و تجزیه و تحلیل اطلاعات انجام می‌شود.

ج : پژوهشگر اقدام به حذف اطلاعات غیر ضروری و حفظ اطلاعات مرتبط با پژوهش می‌کند.

د : تجزیه و تحلیل اطلاعات و ارائه‌ی دلایل علمی و منطقی صورت می‌گیرد.

جغرافیای طبیعی ایران

جغرافیای طبیعی ایران به مطالعه چگونگی و پراکندگی های پدیده های طبیعی زمین می پردازد.

درس سوم :

موقعیت جغرافیایی ایران

★ هدف کلی: شناخت موقعیت ایران

هدف های جزئی:

- ۱- شناخت موقعیت ایران در روی نقشه
- ۲- شناخت موقعیت ایران در خاورمیانه
- ۳- بیان طول و عرض جغرافیایی ایران
- ۴- آشنایی با انواع مرزهای ایران

★ از مهم ترین پدیده های طبیعی زمین:

- ۱- موقعیت جغرافیایی
- ۲- شرایط و ویژگی های ناهمواری ها
- ۳- آب و هوا
- ۴- منابع آب

۱- موقعیت جغرافیایی:

آنچه باید قبل از شروع این درس بدانیم:

★ نصف النهار: اگر روی کره جغرافیایی خط هایی را از قطب شمال به قطب جنوب وصل کنیم به هر یک از آنها یک نصف النهار می گویند.

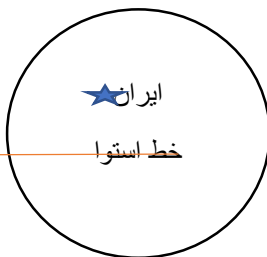
★ استوا: بزرگترین دایره بر روی کره جغرافیایی است که فاصله آن از قطب شمال و جنوب برابر است یعنی مدار فرضی استوا کره زمین را به دو نیمکره شمالی و جنوبی تقسیم می کند.

★ مدار: دایره های فرضی که با مدار استوا موازی هستند و بر روی کره جغرافیایی رسم شده اند.

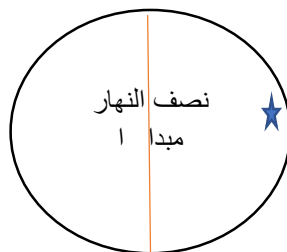
نکته: مدار استوا 0° (مداد مبدا) _ مدار قطب شمال و جنوب 90° (نود درجه)

نصف النهار مبدا (گرینویچ) : این نصف النهار از رصدخانه گرینویچ در شهر لندن انگلستان عبور می کند و کره زمین را به دو نیمکره شرقی و غربی تقسیم می کند و صفر درجه می باشد.

مناسب سازی جغرافیای ایران

۳-۱

۳-۲

#عرض جغرافیایی: شکل ۱-۳

#طول جغرافیایی: شکل ۲-۳

۳-۲: فاصله ی هر نقطه از نصف النهار مبدا طول جغرافیایی آن مکان است

۳-۱: فاصله ی هر نقطه از خط استوا عرض جغرافیایی آن مکان است.

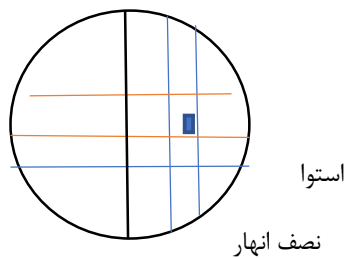
موقعیت جغرافیایی

موقعیت جغرافیایی هر پدیده یا کشور محل قرار گرفتن آن در سطح کره زمین می باشد. که از دو نظر مورد بررسی قرار میگیرد:

الف- موقعیت ریاضی (مطلق)

ب- موقعیت نسبی

الف-موقعیت ریاضی: محل دقیق هر پدیده یا مکان با توجه به طول و عرض جغرافیایی، موقعیت ریاضی یا مطلق آن محل است.

طول و عرض جغرافیایی ایران (موقعیت ریاضی)

*طول جغرافیایی ایران: در فاصله نصف النهار های ۴۴ تا ۶۳ درجه طول شرقی (نیمکره شرقی زمین)

*عرض جغرافیایی ایران: در فاصله مدارهای ۲۵ تا ۴۰ درجه عرض شمالی (نیمکره شمالی کره زمین)

نکته ۱: گستردگی ایران در عرض‌های جغرافیایی زیاد (فاصله ۲۵ تا ۴۰ درجه) موجب شده است که کشور ایران دارای تنوع آب و هوایی زیادی باشد.

مثال: شهر بندرعباس به خاطر نزدیک بودن به خط استوا از شهر تبریز که از خط استوا دورتر است، آب و هوای گرمتری دارد.

تنوع آب و هوای ایران در موارد زیر تاثیر می‌گذارد:

۱- تنوع تولیدات کشاورزی

۲- محیط زیست

۳- پیشرفت کشور

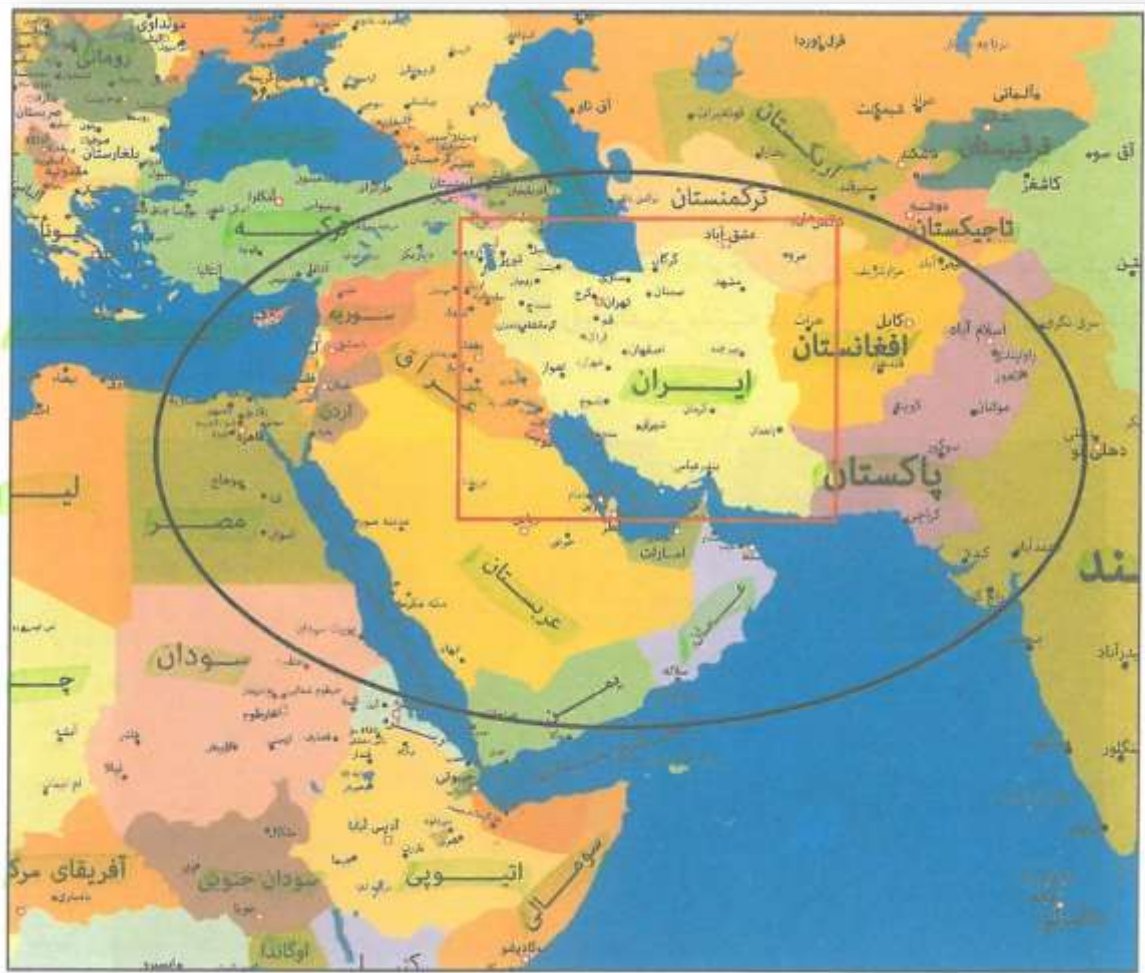
نکته ۲: گستردگی محل در طول جغرافیایی باعث تنوع ساعت در آن محل می‌شود.

ب- موقعیت نسبی: محل قرار گیری یک مکان نسبت به پدیده‌های طبیعی مانند (کوه، دریا، جنگل و...) یا پدیده‌های انسانی مانند (شهر، روستا، جاده و ...) اطراف آن، موقعیت نسبی آن مکان است.

فعالیت ۱: با توجه به نقشه جنوب غربی آسیا در زیر موقعیت نسبی ایران را تعیین کنید.

کشور ما ایران، در جنوب غربی آسیا و در منطقه خاورمیانه قرار دارد.

-از شمال به دریای خزر از جنوب به خلیج فارس و دریای عمان می‌رسد.

همسایگان غربی (عراق - ترکیه) ، همسایگان شرقی (پاکستان - افغانستان)

توجه: موقعیت نسبی ایران ممتاز است به علت مجاورت آن با:

۱- خلیج فارس و اهمیت آن

۲- تنگه هرمز و اهمیت آن

فعالیت ۲: در صفحه ۱۸ کتاب با توجه به جدول داده شده، موارد خواسته شده

در جدول پایین را کامل کنید

رتبه در وسعت	ایران
رتبه در جمعیت	بحرین
رتبه در تولید نفت	عربستان

دلائل اهمیت خلیج فارس:

* ارزش ارتباطی بین سه قاره آفریقا، اروپا و آسیا

* ارزش اقتصادی (بازار مصرف کالا)

* ارزش انرژی (نفت و گاز)

* ارزش فرهنگی و سیاسی (در قطب ناحیه جغرافیایی و سیاسی جهان اسلام قرار دارد)

_ دلایل اهمیت تنگه هرمز:

- * آب های آزاد اقیانوس هند و دریای عمان را به خلیج فارس متصل می کند.
- * دروازه خروجی نفت خلیج فارس است.
- * یکی از گذرگاه های تجاری مهم جهان است.

_ دلایل اهمیت دریای عمان

- * مجاورت با آب های آزاد
- * دسترسی به اقیانوس هند
- * وجود سواحل با توانایی های دفاعی مناسب

_ دلایل اهمیت دریای خزر:

- * بزرگترین پهنه آبی محصور در خشکی
- * منابع نفت و گاز
- * تامین خاورمیانه جهان (۹۰ درصد)
- * دسترسی به بازار مصرف ۳۰۰ میلیون نفری کشورهای آسیای میانه

مرزهای سیاسی

- ✓ مرز مهمترین عامل تشخیص جدایی هر کشور از کشور همسایه است.
- ✓ ایران حدود ۸۷۳۱ کیلومتر مرز مشترک سیاسی با همسایه های خود دارد.
- ✓ ایران کشوری پر همسایه است.
- ✓ ایران مرز خشکی یا آبی با ۱۵ کشور دارد.

(بیشترین مرز خشکی با کشور عراق و کمترین مرز خشکی با ارمنستان) ۴۷/۱٪

*مرز دریایی (در شمال و جنوب ایران) مانند مرز ایران و بحرین . ۳۰/۹٪

*مرزهای رودخانه مانند بخشی از مرز ایران و عراق (اروند رود) ۲۰/۹٪

*مرزهای دریاچه ای و باتلاقی مانند بخشی از نوار مرزی ایران و پاکستان . ۱٪

از مرزهای دیگری که امکان دسترسی به سایر کشورهای جهان را به وجود می آورد راه های هوایی می باشد.

راه های آبی، امکان روابط بازرگانی بیشتری را فراهم می کند.

نکته ۳: همه کشورها با هم مرزهای هوایی دارند اما همه آنها مرز آبی ندارند

_ اهمیت مرزهای دریایی:

ارتباطی و بازرگانی

دستیابی به منابع غذایی دریایی

دستیابی به سوخت های فسیلی

(در ایران، در خلیج فارس و دریای خزر منابع عظیم نفتی داریم)

فعالیت ۳

۱- مرزهای آبی شمال و جنوب ایران چه مزیت هایی برای کشور ما به وجود آورده است؟

۲- چرا تنگه ها، آبراهه های مهم و استراتژیک محسوب می شوند؟

واژه های کلیدی :

تنوع: گوناگونی

محصور: از اطراف بسته شده است و جایی راه ندارد.

استراتژیک: منطقه ای که از لحاظ سیاسی و اقتصادی خیلی مهم است.

خاورمیانه: سرزمینی است که در اطراف سواحل جنوبی و شرقی دریای مدیترانه کشیده شده و از مراکش تا شبه جزیره عربستان و ایران امتداد یافته است.

کشورهای آسیای میانه: سرزمینی پهناور در قاره آسیا که هیچ مرزی با آب های آزاد جهان ندارد.

فکر کنید و پاسخ دهید

* جاهای خالی را با کلمات مناسب کامل کنید.

۱- مدارها، دایره های فرضی هستند به موازات استوا، و هر چه به سمت قطب شمال یا جنوب می رویم آن ها..... می شنود.

۲- مدار قطب..... درجه است.

۳- راه های آبی، امکان روابط..... را فراهم می کنند.

۴- ایران با..... کشور مرز خشکی و آبی دارد و مجموعه مرزهای خشکی و دریایی ایران..... کیلومتر است.

* پاسخ صحیح و پاسخ نادرست را مشخص کنید.

۵- ایران در نیمکره شرقی کره زمین قرار دارد. صحیح غلط

۶- گستردگی ایران در طول جغرافیایی باعث تنوع آب و هوایی زیاد شده است. صحیح غلط

۷- راه های آبی، امکان روابط بازرگانی بیشتری را فراهم می کنند. صحیح غلط

* پاسخ دهید.

۸- چرا تنگه هرمز یکی از گذرگاه‌های تجاری مهم جهان است؟

۹- طول جغرافیایی کدام نصف النهار صفر درجه است؟

۱۰- موقعیت نسبی یک مکان یعنی چه؟

۱۱- موقعیت جغرافیایی را تعریف کنید.

۱۲- چرا خلیج فارس خیلی اهمیت دارد؟ (۳ مورد)

* گزینه مناسب را انتخاب کنید.

۱۳_ عامل اصلی تنوع آب و هوای ایران چیست؟

الف) گستردگی در عرض‌های جغرافیایی زیاد

ب) ارتفاع مناسب از سطح آب‌های آزاد

ج) مجاورت و نزدیکی به دریاها در شمال و جنوب

د) جهت قرارگیری کوه‌های البرز و زاگرس

۱۴_ کدام گزینه موقعیت مطلق ایران را شرح نمی‌دهد؟

الف) ایران در جنوب منطقه معتدله نیم‌کره شمالی زمین قرار دارد

ب) ایران در نیمکره شرقی زمین قرار گرفته که وسیله طول جغرافیایی مشخص می‌شود

ج) قرارگیری ایران در نیمکره شمالی زمین، نشانگر عرض جغرافیایی ایران است

د) همسایه‌های شرقی ایران، کشورهای افغانستان و پاکستان هستند

۱۵- کدام کشور با ایران مرز خشکی ندارد؟

الف) سوریه

ب) عراق

ج) ترکیه

د) جمهوری آذربایجان

۱۶- دسترسی به آب ها علاوه بر امکان ارتباط با سایر نقاط، امکان دستیابی به تمام موارد زیر را فراهم می کند. کدام مورد نادرست است؟

الف) سوخت های فسیلی

ب) انرژی های تجدید شنی

ج) مواد غذایی

د) منابع معدنی

درس چهارم : ناهمواری های ایران

هدف کلی: شناخت ویژگی های ناهمواری های ایران

هدفهای جزئی:

- آشنایی با چگونگی پراکندگی جمعیت در نواحی مختلف کشور و وابستگی آن به نحوه پراکندگی ناهمواری ها در کشور
- شناخت مختصری از گذشته طبیعی ایران
- آشنایی با دشت ها و جلگه های ایران و چگونگی تشکیل آنها
- آشنایی با ویژگی های رشته های البرز و زاگرس
- شناخت نقش ارتفاعات البرز و زاگرس در زندگی مردم

در کشور ما پراکندگی سکونتگاه ها در همه جای ایران یکسان نیست و در مناطقی مانند پایکوهی تعداد سکونتگاه ها بیشتر است.

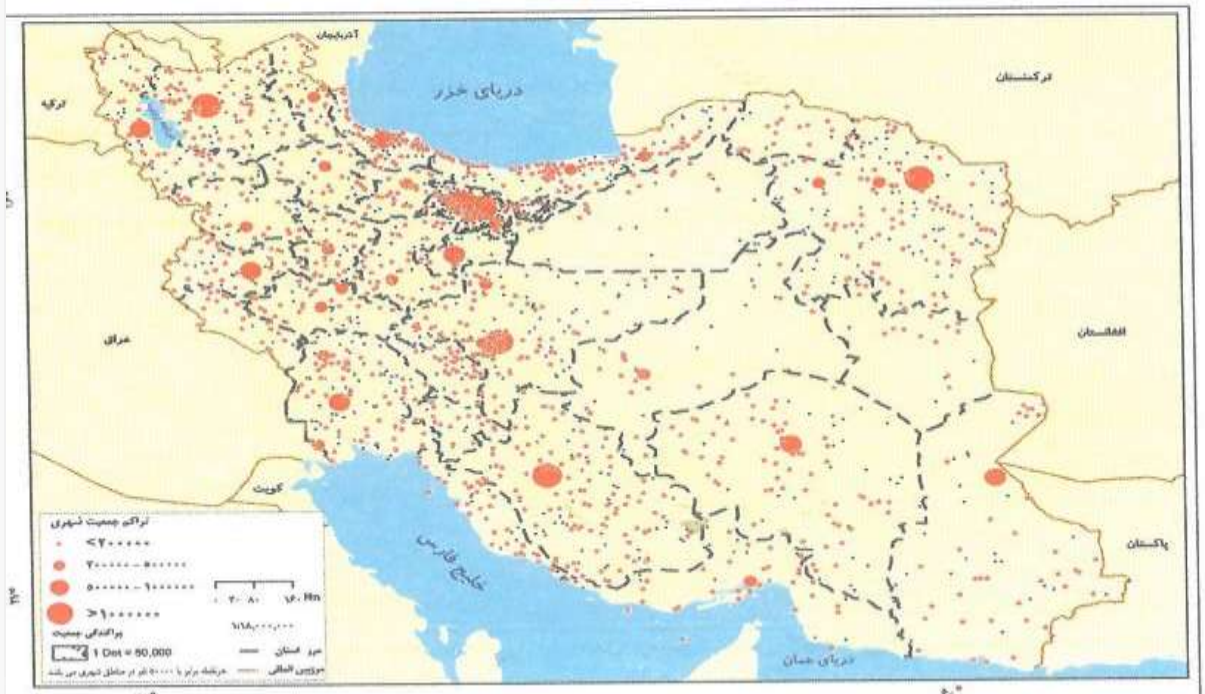

• با مقایسه دو نقشه زیر به این نکته پی خواهیم برد که:

نکته ۱: بین ناهمواریها و تراکم جمعیت ارتباط نزدیکی وجود دارد

شکل ۱- نقشه ناهمواری های ایران

❖ پیدایش ناهمواری های ایران:

ناهمواری های جهان طی دوران زمین شناسی به وجود آمده اند.

ناهمواری های ایران؛

__ بیشتر طی دوران های اول تا سوم زمین شناسی پدید آمدند.

__ پیدایش نهایی آن ها به اواخر دوره سوم زمین شناسی (سنوزوئیک) مربوط است.

__ پس از آخرین تحولات در دوره پایانی از دوران سوم زمین شناسی (کواترنر) شکل نهایی یافتند.

__ پس از دوره کواترنر تحت تاثیر عوامل فرسایش (آب های روان، باد، اختلاف دما و یخچال ها) تغییر شکل یافته و همچنان این تغییرات ادامه دارد.

تقسیمات ناهمواری های ایران

الف) سرزمین های کوهستانی و مرتفع (که اغلب بیش از ۱۰۰۰ متر از سطح دریاهای آزاد ارتفاع دارند)

ب) سرزمین های هموار (دشت ها و جلگه های کم ارتفاع)

اهمیت ناهمواری ها:

الف) نواحی کوهستانی و مرتفع:

- ارتفاع آنها متفاوت است

- این کوه ها نواحی شمالی، غربی، شمال غربی، شرقی و نواحی پراکنده از مرکز کشور را در بر گرفته اند.

- این ناهمواری ها در طول تاریخ مانع ورود مهاجمان به سرزمین ما شدند.

(به عنوان نمونه آریوبرزن سردار دلاور ایرانی با استفاده از تنگه تکاب در ارتفاعات زاگرس در برابر حمله اسکندر مقدونی از ایران دفاع کرد)

- این ناهمواریها در تشکیل اجتماعات انسان و نوع زندگی مردم تاثیر زیادی داشتند.

(ب) سرزمین های هموار:

- حل مناسبی برای فعالیت های کشاورزی و فعالیت های اقتصادی می باشد.
- بعضی از دشت های مرتفع و بعضی دیگر پست و کم ارتفاع هستند.
- وجود آب در دشت ها از عوامل مهم فعالیت های زندگی در آن جاست.
- در جلگه ها، رودهای از کوه ها سرچشمه می گیرند، به سوی دریاها و دریاچه ها جریان می یابند و به همین دلیل منابع آب قابل توجهی از ایجاد می کنند و شهرها و روستاها بر کناره این رودها استقرار می یابند.

(الف) سرزمین های کوهستانی:

با توجه به (تاریخچه زمین شناسی، تحولات ناهمواری، شکل و پراکندگی ناهمواری ها) میتوان کوهستانهای ایران را به صورت زیر تقسیم بندی کرد.

۱- منطقه کوهستانی شمال کشور	} کوهستان های ایران
۲- منطقه کوهستانی غربی(زاگرس)	
۳- منطقه کوهستانی مرکزی	
۴- کوه های شرق و جنوب شرقی	

- ۱- منطقه کوهستانی شمال کشور
- ۱- منطقه کوهستانی آذربایجان
- ۲- منطقه کوهستانی تالش
- ۳- منطقه کوهستانی البرز
- ۴- کوه های شمالی خراسان

۱- منطقه کوهستانی آذربایجان:

- رشته کوه ها
- ۱- رشته کوه ارسباران (قره داغ) در شمال
- ۲- رشته کوه آراغات در غرب و در مرز ایران و ترکیه

- توده های کوهستانی
- ۱- سهند
- ۲- سبلان

*هر دو از فعالیت های آتشفشانی به وجود آمده اند.

۲- منطقه کوهستانی تالش؛

این کوه ها با جهت شمالی - جنوبی، منطقه آذربایجان را از کناره های دریای خزر جدا کردند.

شیب عمومی این کوه ها به سمت خزر بیشتر از منطقه آذربایجان است و آبهای جاری با سرعت به دریای خزر وارد می شوند.

۳- منطقه کوهستانی البرز؛

- از تنگه منجیل شروع شده و در امتداد غربی_ شرقی تا حوالی کوه‌های شاهکوه در نزدیک شاهرود و گردنه خوش بیلاق ادامه دارد.

- مرکز جمعیت زیادی در امتداد کوهستان های البرز به وجود آمده است و یکی از کانون های مهم فعالیت های اقتصادی کشور به شمار می رود.

- بخش اعظم این چین خوردگی وسیع، حاصل کوهزایی مواد رسوبی طی میلیون ها سال است و فعالیتهای آتشفشانی در دوره کواترنری سبب شکل گیری قله دماوند در این رشته کوه شده است.

*نام قله های دیگر این ناحیه:

علم کوه

تخت سلیمان

توچال

-نام رودهای این ناحیه:

چالوس

هراز

گستره فعال البرز

*ناهمواری های منطقه کوهستانی البرز بر اثر عوامل زیر به شکل ناپایدار در آمدند:

۱- گسترش شهرهای پر رونق اقتصادی (تهران_کرج)

۲- احداث سدها و هدایت رودخانه ها و بهره برداری از آنها

۳- گسترش فعالیت های کشاورزی گوناگون

۴- احداث جاده های ارتباطی (شوسه و راه آهن)

۵- بهره برداری از معادن فراوان کوه های البرز

* حوادث خطرناکی که در این منطقه کوهستانی اتفاق می افتد عبارتند از:

- ریزش و لغزش در جاده ها و دامنه ها
- لرزش های خفیف و گسترده
- طغیان رود ها و ایجاد سیلاب ها

۴_ کوه های شمال خراسان؛

این کوهها به شکل منظم و موازی در شمال شرقی ایران واقع شدند.

* رشته کوه های مهم:

۱- هزار مسجد

۲- آلاداغ

۳- بینالود (در اطراف نیشابور)

۲_ منطقه کوهستانی غربی (زاگرس):

- این چه خوردگی های دیواره مانند با دره های موازی از مریوان در کردستان با جهت شمال غربی_ جنوب شرقی تا تنگه هرمز به طول صدها کیلومتر قرار گرفتند
- رشته کوه زاگرس از برخورد صفحه شبه جزیره عربستان با صفحه اوراسیا، به وجود آمده است و طی میلیون ها سال به علت فرسایش تغییر شکل داده است.
- یکی از زیباترین و فعال ترین پدیده های رشته کوه زاگرس گنبد های نمکی (لایه های نمک به علت چگالی کمتر به شکل گنبد هایی بین لایه های رسوبی قرار گرفتند) می باشد.

*قله های مهم این رشته کوه:

۱- دنا

۲- الوند

۳- زرد کوه

عوامل تغییر دهنده زاگرس در حال حاضر

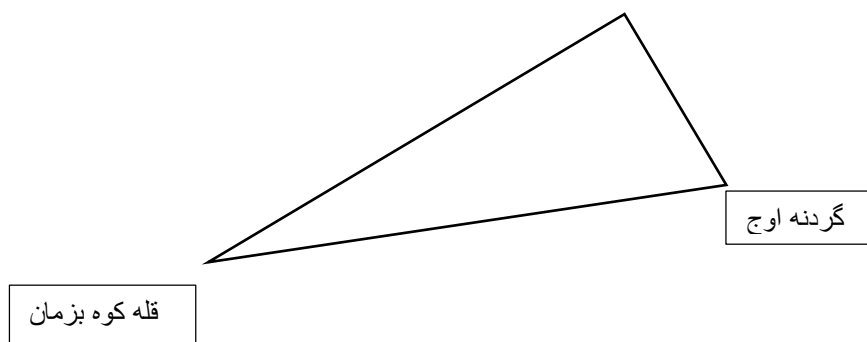
*عوامل طبیعی:

- _ نوسانات متغیر جریان آب رود هایی که از کوهستان های زاگرس سرچشمه می گیرند.
- _ ریزش های جوی شدید، کوه ها را فرسایش می دهد.
- _ طوفان های گرد و غبار

*عوامل انسانی:

- _ احداث سدهای متعدد بر روی رودهای حوضه زاگرس
- علت ایجاد سدها (جلوگیری از طغیان آب، تولید برق آبی، تنظیم آب مورد نیاز زمین های کشاورزی، استفاده صنعتی، تامین آب قابل آشامیدن شهرها)
- _ گسترش شهر های متعدد در کناره رود ها
- _ احداث جاده ها، از بین بردن جنگلها و استفاده نامناسب از زمین های کشاورزی در نواحی شهری و روستایی زاگرس

۳- منطقه کوهستانی مرکزی: کوه جفتای

از سه نقطه کوه جفتای (در خراسان رضوی)، گردنه اوج (در استان قزوین)، قله کوه بزمان یا خضر زنده (در سیستان و بلوچستان) را به یکدیگر وصل کنیم مثلثی تشکیل می شود که منطقه کوهستانی مرکزی نامیده می شود.

*ناهمواری های این منطقه:

- ۱- کوه های چین خورده که به آنها کوه های مرکزی گفته می شود.مانند (کوه های کرکس)
- ۲- توده های نفوذی آذرین که با آنها کوه های منفرد مرکزی گفته می شود.مانند(شیرکوه)

۴- کوه های شرق و جنوب شرقی:

*کوه های مریخی:

در جنوب استان سیستان و بلوچستان و اطراف چاله جازموریان در کرمان، منطقه مکران واقع شده است که در آن، رشته کوه های بشاگرد و اطراف آن با ارتفاع نسبتاً کم و فرسوده وجود دارد. به این کوه ها، ناهمواری های مریخی (کوه های مینیاتوری) می گویند زیرا فرسایش در این کوهها شکل های زیبایی با دره ها، چاله ها و گودال های عمیق ایجاد کرده است.

*گل فشان؛

گل فشان، پدیده طبیعی است که طی آن، گل و لای از زیر زمین به شکل چشمه می جوشد و به سطح زمین می رسد. علت فعالیت این گل فشان ها، فعالیت های زمین ساختی (خروج گاز یا بخار آب از اعماق زمین) میباشد. معمولاً به شکل گنبدی یا مخروطی شکل یا به صورت حوضچه های پر از آب و گل مشاهده می شود. در استان های هرمزگان و بلوچستان جنوبی، در فاصله ناهمواری های مریخی تا دریای عمان چندین گل فشان وجود دارد.

ارزش اقتصادی نواحی کوهستانی

- ۱- ذخایر آبی
- ۲- معدن و ذخایر طبیعی
- ۳- دامپروری
- ۴- تولید انرژی از باد
- ۵- جاذبه های گردشگری و ورزش های زمستانی

ب) سرزمین های هموار:

۱- دشت ها؛ سر زمین های همواری هستند که اطراف آنها را کوهستان ها احاطه کردند.

*علل پیدایش دشت ها

۱- برخی از دشت ها هنگام چین خوردگی ها در فاصله تاقدیس ها و یا میان ناودیس ها، ایجاد شدند. مانند دشت کاکان (فارس)

۲- بعضی از دشت ها بر اثر انباشته شدن مواد حاصل از فرسایش در نواحی پست به وجود آمدند مانند دشت نهبوند (همدان)

۳- پاره ای از دشت ها، حاصل حل شدن مواد آهکی و هموار شدن زمین ها می باشند مانند ماهیدشت (کرمانشاه)- دشت ارژن (فارس)

۴- بعضی از دشت ها از دوران زمین شناسی بسیار قدیم باقی ماندند، ولی در روی آنها ناهمواری های جدید بر اثر فرسایش بادی ایجاد شده است. مانند دشت لوت

عوامل تغییر دهنده دشت ها

*عوامل طبیعی:

- طوفان ها و بادهای شدید به فرسایش و جابجایی مواد در دشت ها مشغول هستند و پدیده های طبیعی (تپه های ماسه ای، شوره زار ها، دشت های ریگی) را از نظر وسعت و امکان تغییر می دهد.
- طغیان رودهای این منطقه نیز با جابجایی مواد شکل های جدیدی را ایجاد می کنند.

*عوامل انسانی:

- بهره برداری انسانی و ایجاد تغییرات در زمینها بسته به نوع استفاده.
- بوته کنی و از بین بردن پوشش های گیاهی
- ساختن جاده ها در مناطق حساس
- تغییرات نسنجیده در سیل های رود
- بهره برداری وسیعی از معادن و منابع طبیعی

ارزش اقتصادی دشت ها

- ۱- جاذبه های گردشگری
- ۲- استفاده از انرژی های خورشید و باد
- ۳- بیابان گردی، رصد ستارگان، کویر نوردی و برگزاری مسابقات ورزشی
- ۴- وجود معادن گچ، نمک و مصالح ساختمانی
- ۵- فعالیت های کشاورزی

۲- **جلگه ها؛** سرزمین های همواری هستند که از یک طرف به کوهها و از طرف دیگر به دریاها و دریاچهها راه دارند.

*مهمترین علل پیدایش جلگه ها:

- ۱- ساختمان زمین
- ۲- مقاومت سنگ
- ۳- عمق آب
- ۴- تراکم آبرفت

نکته ۲: در کنار همه دریاها و دریاچهها و رودهای پر آب کشور، جلگه دیده می شود

نکته ۳: جلگه ها به دلیل حاصلخیز بودن خاک معمولاً جمعیت زیادی را در خود جای می دهند

*بیشتر جلگه های ایران؛

۱- در قسمتهای شمال در جنوب کناره دریای خزر هستند.

۲- در قسمتهای غربی بیشتر از قسمت‌های شرقی هستند زیرا دریاچه‌ها و رودهای پرآب در بخش‌های زاگرسی ایران واقع شده‌اند.

عوامل تغییر دهنده جلگه‌ها

*عوامل طبیعی:

- حرکات دریا (جزر و مد، طوفان‌های دریایی و سونامی، جریان‌های دریایی و نوسانات عمومی آب دریاها)
- رودهایی که طغیان می‌کنند و به دریاها می‌ریزند، آبرفت‌های فراوانی را به جلگه‌ای ساحلی تحمیل می‌کنند.

*عوامل انسانی:

- انسان‌ها با ساختن (اسکله، بندر، دیواره‌سازی، جاده‌ها) تغییراتی را در نواحی ساحلی ایجاد می‌کنند.
- گسترش شهرها و روستاها، باعث از بین رفتن زمین‌های کشاورزی و جنگل‌ها می‌شود.

ارزش‌های اقتصادی جلگه‌ها

۱- ارزش کشاورزی

۲- ارزش ارتباطی

۳- وجود منابع طبیعی (نفت و گاز)

۴- پرورش آبزیان

۵- اوقات فراغت

فعالیت: (شناخت محل زندگی خود)

با توجه به اینکه در کدام بخش از ناهمواری های ایران زندگی می کنید. (مناطق کوهستانی_ جلگه ها و دشت ها)

از ارزش های ارتباطی و اقتصادی محل زندگی خود گزارشی تهیه کنید.

★ واژه های کلیدی:

- سنوزوئیک : نام دوره سوم زمین شناسی
- کواترنر: نام آخرین دوره از دوران سنوزوئیک
- شوره زار ها : نواحی وسیع و سطحی در خشکی هستند که زمانی بستر دریاچه بودند و به خاطر وجود نمک اغلب سفید به نظر می رسند.
- آبرفت: رسوبات برجای مانده توسط رودخانه در خشکی ها
- گستره : دامنه ، محدوده ، پهنه
- راه شوسه : جاده شنی ست که مسیر آن با شیوه های مهندسی صحیح طراحی شده است.
- خور : به شاخه ای از دریا گفته می شود که به خشکی داخل شده است. (خلیج کوچک)

فکر کنید و پاسخ دهید

*جاهای خالی را با کلمات مناسب پر کنید.

- ۱- کوه های البرز از..... شروع شده و تا..... ادامه دارند.
- ۲- گنبد های نمکی در رشته کوه..... و بین لایه های..... قرار دارند
- ۳- بخش اعظم سرزمین ما را نواحی..... تشکیل می دهد.
- ۴- شیب عمومی کوه های تالش به سمت..... و..... است و آبهای جاری آن به..... میریزد.

* پاسخ صحیح و غلط را مشخص کنید.

۵- فعالیت های آتشفشانی در دوره کواترنسبب شکل گیری قله دماوند در رشته کوه البرز شده است

صحیح غلط

۶- کوه های شمال خراسان به شکل چین خوردگی ها و دیوار مانند در شمال شرقی ایران قرار دارند.

صحیح غلط

۷- کوه های منفرد مرکزی ایران از رسوبات حاصل از فرسایش ساخته شده اند. صحیح غلط

۸_ دورود، چالوس و هراز، از رودهای منطقه کوهستانی البرز می باشند. صحیح غلط

* پاسخ مناسب را از بین ۴ گزینه انتخاب کنید.

۹- علت فعالیت گل فشان ها در کدام گزینه آمده است؟

الف) چشمه های آب گرم زیرزمینی

ب) فعالیت های آتشفشانی

ج) حرکات صفحات زمین

د) خروج گاز یا بخار آب از اعماق زمین

۱۰- ناهمواریهای ایران تا چه زمانی پدید آمد و پیدایش نهایی آن ها مربوط به چه دوره ای است؟

الف) دوران اول تا سوم_ مزوزوئیک

ب) اواخر دوران سوم_ کواترنر

ج) دوران اول تا سوم _ سنوزوئیک

د) اواخر دوران سوم_ کرتاسه

۱۱- کدام گزینه جز مناطق کوهستانی شمال کشور نیست؟

- الف) منطقه کوهستانی آذربایجان
- ب) منطقه کوهستانی تالش
- ج) منطقه کوهستانی البرز
- د) منطقه کوهستانی غرب خراسان

۱۲- رشته کوه زاگرس از برخورد دو صفحه..... و..... ایجاد شده است.

- الف) عربستان_ ایران
- ب) اقیانوس آرام _ اوراسیا
- ج) عربستان_ اوراسیا
- د) عربستان_ اقیانوس آرام

۱۳- ماهیدشت چگونه به وجود آمده است؟

- الف) چین خوردگی صفحات
- ب) انباشت مواد حاصل از فرسایش
- ج) انحلال مواد آهکی
- د) ایجاد ناهمواری های جدید در اثر فرسایش باد

۱۴- وجود کدام عامل در مجاورت جلگه‌ها سبب جذب جمعیت شده است؟

- الف) معادن گچ و نمک و مصالح ساختمانی
- ب) منابع و ذخایر غنی نفت و گاز
- ج) جاذبه های گردشگری
- د) سواحل طولانی و جزایر متعدد

* پاسخ دهید.

۱۵- از عوامل طبیعی تغییر دهنده دشت ها دو مورد را بنویسید.

۱۶- علت پیدایش دشت نهاوند چیست؟

۱۷- ارزش اقتصادی جلگه ها در چیست؟ (۲ مورد)

۱۸- چه عواملی باعث ناپایداری ناهمواری های منطقه کوهستانی البرز شده است؟ (۳ مورد)

۱۹- نام قله های مهم رشته کوه زاگرس چیست؟

۲۰- راس های مثلث منطقه کوهستانی مرکزی شامل چه نقاطی میباشد؟

۲۱- کوهستان های ایران به چند بخش عمده تقسیم بندی شده اند؟ نام ببرید.

درس پنجم : آب و هوای ایران

❖ هدف کلی: آشنایی با کلیات آب و هوای ایران

❖ هدف های جزئی:

- شناخت روش های هواشناسی و چگونگی پیش بینی هوا
- آشنایی با علل تنوع آب و هوای ایران
- آشنایی با انواع اقلیم ایران
- شناخت علت وجود برخی از بیابان های ایران
- بررسی چگونگی تاثیر آب و هوای زندگی ما

یکی از عواملی که بر روش زندگی انسان ها تاثیر زیادی دارد، آب و هوای ما است.

➤ آنچه باید قبل این درس بدانیم:

- مدار راس السرطان: به مدار عرض جغرافیایی ۲۳ درجه و ۲۷ دقیقه در نیمکره شمالی گفته می شود.

- مدار راس الجدی: به مدار عرض جغرافیایی ۲۳ درجه و ۲۷ دقیقه در نیمکره جنوبی گفته می شود.

- نقاط کم فشار (L) و نقاط پرفشار (H): مرکز پرفشار منطقه ای است که فشار هوا در سطح زمین در مرکز آن بیشتر از محیط اطراف آن است در این نواحی به علت چگالی بیشتر هوای ناحیه داخلی ، جهت باد به سمت خارج است.

در مرکز کم فشار برعکس ، کمترین مقدار فشار جوی در مرکز می باشد.

- لایه های هوا: جو زمین، از لایه های مختلف تشکیل شده است. پایین ترین لایه ، که نزدیک به سطح زمین است

(تروپوسفر) نام دارد. تشکیل ابرها و بسیاری از تغییرات آب و هوایی در این لایه صورت می گیرد.

- عناصر جوی: عوامل موثر در آب و هوا، دما-بارش-باد-رطوبت و فشار و....

➤ هوا - آب وهوا

*هوا عبارت است از حالت آنی وزودگذر جو

مثال:هم اکنون دمای شهر کرج ۲۷درجه بالای صفر است.

*آب وهوا عبارت است از مجموعه عناصر جوی غالب در یک منطقه در مدت طولانی

● نکته (۱): برای پیش بینی وضع هوا در کوتاه مدت از عناصر به وجود آورنده هوا (دما-بارش-باد.....) استفاده می شود.

*چگونگی عملکرد کارشناسان هواشناسی کشور:

-با استفاده از اطلاعات روزانه مانند فشار، رطوبت و دما، نقشه های هواشناسی تهیه می کنند.

-باتصاویر ماهواره ای، شکل گیری مراکز کم فشار و پرفشار را در توده های هوایی پی گیری می کنند.

-باتوجه به نوع توده ی هوا و سرعت و جهت آن، تغییرات هوا را پیش بینی می کنند.

- کشور ما، ایران از گوناگونی اقلیمی برخوردار است و به عنوان کشور ۴ فصل شناخته شده است.

عوامل موثر بر آب و هوای ایران

- ۱- موقعیت جغرافیایی
- الف) عرض جغرافیایی
  - ب) قرار گرفتن در کمربند پرفشار جنب حاره ای
  - ج) نزدیکی به دریاها و دوری از آن
- ۲- میزان ارتفاع و جهت کوهستان ها
- ۳- ورود توده های هوا به کشور

۱- موقعیت جغرافیایی

الف) عرض جغرافیایی:

* با توجه به نقشه زیر و پهنای عرض جغرافیایی ایران می توان چنین گفت که :

- در مناطق جنوبی کشور که در عرض های جغرافیایی پایین قرار دارند؛ میزان تابش خورشید بیشتر و هوا گرمتر است. ولی در مناطق شمالی کشور که در عرض های جغرافیایی بالاتر قرار دارند، مقدار تابش خورشید کمتر و هوا سردتر است.

ب) قرار گرفتن ایران در کمربند پرفشار جنب حاره ای:

- در اطراف خط استوا به دلیل گرم بودن و صعود هوا، کمربند کم فشار حاره ای تشکیل می شود و دارای آب و هوای گرم و مرطوب است.

- در اطراف مدار راس السرطان (در نیمکره ی شمالی) و راس الجدی (در نیمکره جنوبی) به دلیل سنگینی و فرونشینی هوا، کمربند پرفشار جنب حاره ای تشکیل می شود و دارای آب و هوای گرم و خشک است که مانع از صعود هوا و تشکیل ابر و بارندگی می شود.

نکته (۲): مهمترین کمربند های خشک و بیابانی کره ی زمین در اثر عامل پرفشار جنب حاره ای به وجود آمده است که کشور ما هم در داخل این کمربند خشک قرار دارد.

ج) نزدیکی به دریاها و دوری از آن:

- در سواحل شمالی کشور، دریای خزر در افزایش بارش نقش مهمی دارد.
- در سواحل جنوبی کشور، چون هوای مرطوب نمی تواند صعود کند خلیج فارس و دریای عمان نقش چندانی در بارش سواحل جنوبی ندارند و موجب شرجی شدن هوا می شوند.
- در نواحی داخلی کشور به دلیل دور بودن از دریاها و کمبود رطوبت، اختلاف دما زیاد است ولی در نواحی ساحلی شمال و جنوب کشور اختلاف دما کمتر است.

۲- میزان ارتفاع و جهت کوهستان ها

- میدانیم که با افزایش هر ۱۰۰۰ متر ارتفاع، در لایه تروپوسفر جو زمین، دمای هوا بطور میانگین حدود ۰.۶ درجه سانتی گراد کم می شود.

بنابراین:

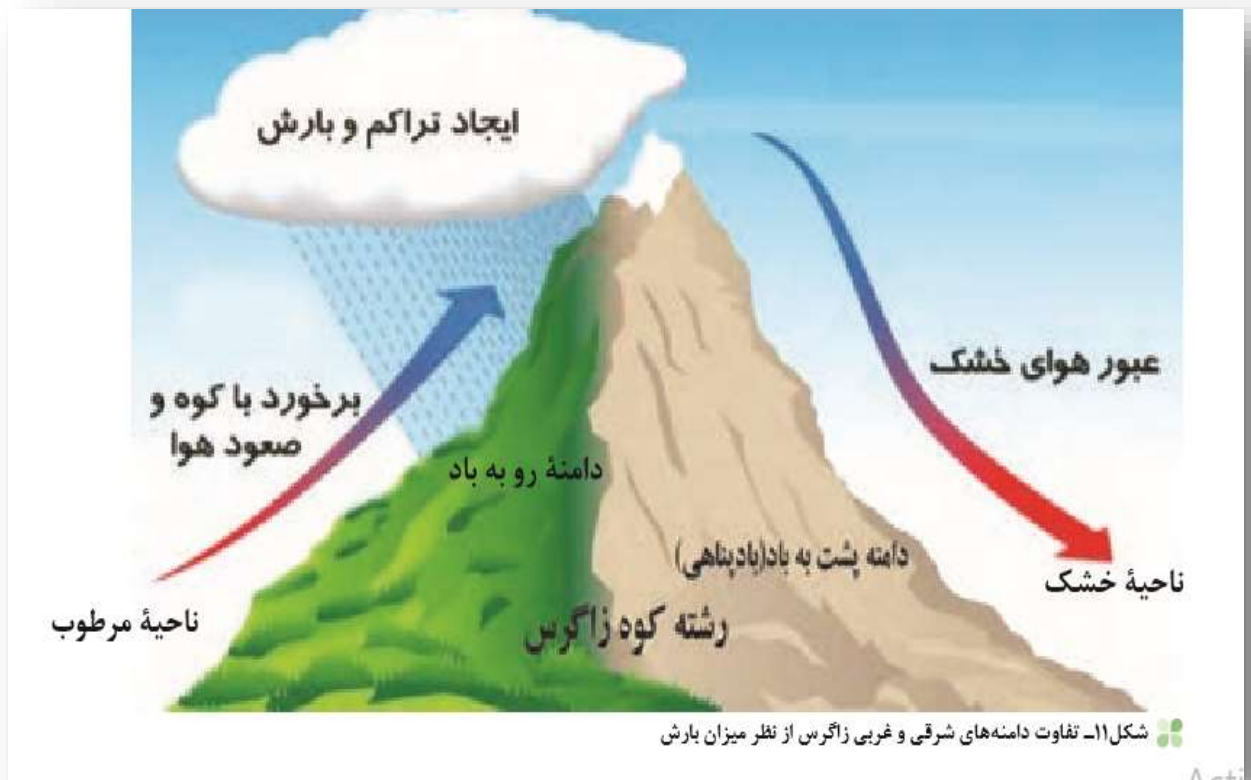
- در نواحی کوهستانی که ارتفاع بیشتری دارند، آب و هوا سردتر است.
- در دشت ها که ارتفاع کمتری دارند، آب و هوا گرم تر است.

- جهت رشته کوه های بلند مانند البرز و زاگرس، موجب بارش های بیشتر در دامنه های شمالی البرز و دامنه های غربی زاگرس شده است.

فعالیت (۱) :

باتوجه به شکل زیر، پرسش های مطرح شده را پاسخ دهید.

- ۱- اگر رشته کوه البرز در جنوب دریای خزر نبود وضعیت بارش در ناحیه ی خزری چگونه بود؟
- ۲- باتوجه به شکل، دامنه های شرقی و غربی زاگرس را از نظر میزان بارش مقایسه کنید.
- ۳- شهر کرد و دزفول هر دو در یک عرض جغرافیایی قرار دارند؛ کدام شهر گرم تر است چرا؟
- ۴- باتوجه به وضعیت ناهمواری، میزان بارش در کشور از غرب به شرق ..... و دما ..... می یابد.

۳- ورود توده های هوا به کشور

توده ی هوا، حجم بزرگی از هوا می باشد که ویژگی های فیزیکی آن خصوصا (دما و رطوبت) در سطح افقی در طول صدها کیلومتر، تقریبا ثابت بماند.

✓ انواع توده های هوایی که وارد کشور ما می شوند در شکل زیر آمده است.

فعالیت (۲)

باتوجه به شکل فوق جدول زیر را کامل کنید.

نام توده ی هوا	جهت نفوذ به کشور	زمان ورود به کشور	منشاء	اثر آب و هوایی
	شمال غرب ایران			
			عربستان	

● نکته (۳): مهم ترین سامانه بارشی در ایران، توده های هوای مرطوب غربی است که در دوره سرد وارد کشور شده و موجب ریزش برف و باران و تامین آب می شود.

❖ انواع آب و هوای ایران :

-مهم ترین داده های هواشناسی عبارت است از:

- ✓ دما ، توسط دماسنج
  - ✓ بارش ، توسط باران سنج
  - ✓ فشار هوا ، توسط فشارسنج
- در ایستگاه های هواشناسی سینوپتیک (هم دیدبانی) در نقاط مختلف کشور، هم زمان اندازه گیری می شوند.

-داده های بدست آمده در رایانه ذخیره شده و توسط کارشناسان آب و هوا بعد از تجزیه و تحلیل به صورت نقشه نمایش داده می شوند.

-چون میانگین سالانه ی بارش ، دما و رطوبت هوا، در نقاط مختلف کشور یکسان نیست کارشناسان اقلیم، ایران را به ۴ ناحیه آب و هوایی تقسیم می کنند. که با توجه به شکل زیر می توان ویژگی های این ۴ ناحیه را مورد مطالعه و بررسی قرارداد.

نقشه تقسیم بندی آب و هوای ایران

فعالیت (۳)

باتوجه به شکل فوق، نوع آب و هوای استان محل زندگی خود را مشخص کنید.

* علت به وجود آمدن بیابان ها در ایران:

- الف) عامل پرفشار جنب حاره ای ← بیابان لوت
- ب) جهت رشته کوه های البرز و زاگرس ← دشت کویر
- ج) دوری از دریاها و منابع رطوبتی ← بیابان طبس

✓ ویژگی های اصلی مناطق خشک و بیابانی

- بارندگی کم و نامنظم
  - زیاد بودن توان تبخیر و تعرق
  - کمبود پوشش گیاهی
- بیابان های ایران در مناطق داخلی، جنوبی و شرقی کشور قرار دارند.

☛ معرفی نمونه هایی از مناطق وسیع بیابانی ایران

* دشت کویر

- موقعیت آب و هوایی در نواحی مرکزی ایران، باعث به وجود آمدن یکی از بزرگترین کویرهای جهان شده است.
- کویر عبارت است از بخشی از بیابان و به نمک زارهای پف کرده ای گفته می شود که تبخیر شدید عامل ایجاد آن است.
- بخش بزرگی از دشت کویر، بیابان واقعی است و میانگین بارش سالانه آن کم تر از ۵۰ میلی متر می باشد.

*بیابان لوت

-در جنوب شرقی ایران قرار دارد.

-یکی از خشک ترین بیابان های ایران است.

-یکی از گرم ترین مناطق کره ی زمین است.

-بخش زیادی از این بیابان به دلیل قرار گرفتن در منطقه پرفشار جنب حاره ای کم تراز ۳۰ میلی متر باران دارد.

● نکته (۴): بیابان لوت در روز ۲۷ تیر ماه ۱۳۹۵ به عنوان اولین اثر طبیعی ایران در فهرست میراث جهانی یونسکو قرار گرفت.

● نکته (۵): در مناطق بیابانی به برجستگی های بین شیارهای U شکل، کلوت می گویند.

آب و هوا چه تاثیری می تواند بر زندگی ما داشته باشد؟

- آب و هوا، از مهم ترین عوامل کنترل کننده فعالیت های زندگی انسان است و بر نوع کشاورزی، گردشگری، معماری، سیستم های حمل و نقل، سلامتی انسان و حتی بر نوع لباس پوشیدن و نوع مسکن انسان تاثیر گذار است.

✓ بررسی سه مورد از این تاثیر؛

● آب و هوا و معماری

در ایران به دلیل تنوع آب و هوایی، معماری های گوناگونی در نقاط مختلف کشور دیده می شود در گذشته مردم به تاثیر آب و هوا بر ساختمان سازی توجه می کردند. و به همین دلیل علاوه بر کاهش مصرف انرژی، در آسایش در منازل خود زندگی می کردند.

به عنوان مثال:

سقف خانه ها در نواحی خشک داخلی، گنبدی شکل بوده و دارای بادگیر است. ولی در نواحی مرطوب شمالی، سقف خانه ها، به شکل شیروانی و شیب دار است.

آب و هوا و سامانه های حمل و نقل

با پیش بینی وضع هوای منطقه می توان خسارت های سوانح جاده ای را کاهش داد. برف سنگین، سقوط بهمن، وقوع سیل، یخ بندان و پدید آمدن مه، از مهم ترین سوانح جاده ای در کشور است.

آب و هوا و سلامت

جغرافیای پزشکی در زمینه پراکندگی تاثیر عوامل محیطی بر سلامت انسان مطالعه می کند.

به عنوان مثال:

افزایش آلودگی هوای شهرهای بزرگ و صنعتی کشور و استان های نیمه غربی کشور به وسیله ریزگردها، سلامت جسمی و روحی عده زیادی از مردم را به خطر انداخته است.

مشکلات محیط زیستی ناشی از تغییر وضعیت آب و هوایی:

- ۱- آلودگی هوا
- ۲- بیابان زایی
- ۳- خشکسالی
- ۴- افزایش دما

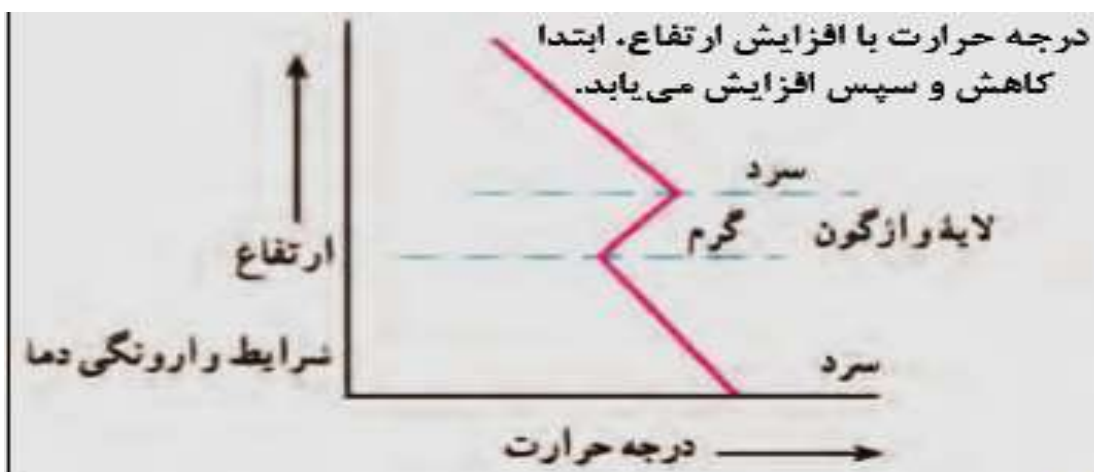
- این مشکلات نشان دهنده تاثیر منفی فعالیت های انسان بر آب و هوا است

-بررسی ۲ مورد از مشکلات محیط زیستی :

وارونگی دما

شکل ۲۱- شرایط عادی دما

شکل ۲۲- شرایط وارونگی دما

- با توجه به نمودارهای فوق می توان گفت:

✓ در حالت عادی ، با افزایش ارتفاع ، دمای هوا کاهش می یابد.

در حالت وارونگی دما، با افزایش ارتفاع ، دمای هوا به طور ناگهانی افزایش می یابد و هوای سرد و سنگین در سطح زمین و لایه ی هوای گرمی در بالای آن قرار می گیرد. در چنین شرایطی جابه جایی هوا، صورت نمی گیرد و این مسأله باعث می شود که میزان آلودگی هوادر شهرهای بزرگ مانند تهران بسیار زیاد شود.

* مسأله وارونگی هوا بیشتر در زمستان هارخ می دهد زیرا در ماه های سرد سال ، هوای سرد در مجاورت زمین و لایه ی هوای گرم در بالای آن قرار می گیرد.

● نکته (۶): زمانی که به دلیل وارونگی دما، دمای هوا چندین برابر حد مجاز می شود. نباید افراد بیمار و کودکان از منزل خارج شوند.

بحران ریزگردها

* ریزگردها، بیشتر شامل گرد و غباری است که وارد هوای می شود.

- محدوده جغرافیایی بحرانی ریزگردها

کشورهای (ایران-عراق-ترکیه-کویت-عربستان) می باشد.

- عوامل شکل گیری ریزگردها

- کاهش ریزش های جوی
- خشک شدن باتلاق ها
- مدیریت ضعیف منابع آب

-تأثیرات زیان بار ریزگردها بر انسان

- در انسان ها مشکلات تنفسی و بیماری های عفونی ریوی ایجاد می کند.

-اثرات زیان بار ریزگردها بر طبیعت

- آسیب به جنگل های زاگرس (جنگل های بلوط)
- کاهش میزان تولید محصولات کشاورزی
- کاهش میدان دید

-راههای مقابله با ریزگردها

- محافظت و احیای تالاب ها و تامین حقایب های رودخانه ای منطقه
- اجرای طرح های مهار بیابان
- تغییر در روش کشت و مدیریت صحیح آب در بخش های مختلف

فعالیت (۴):

۱- با توجه به تقسیمات آب و هوایی ایران، ویژگی های معماری زیر، در کدام نوع آب و هوا باید رعایت شود؟

- (الف) استفاده از پایه های چوبی برای ساختمان
- (ب) پنجره های کوچک با سایبان
- (پ) بام های شیب دار با شیروانی
- (ت) انطباق جهت ساختمان با نسیم ساحل و دریا
- (ث) دادن شکل گنبدی به بنا
- (ج) بهره گیری از جهت آفتاب در بنا
- (چ) استفاده از بادگیر
- (ح) استفاده از خاک و گل که ظرفیت حرارتی زیادی دارند.

۲- روز جهانی بیابان زدایی در تقویم چه روزی است؟ .....

-اقلیم :شرایط بلندمدت جوی دریک منطقه رامی گویند.تغییرات اقلیمی همان تغییرات آب وهوایی می باشد.
-یونسکو:مخفف نام سازمان آموزشی،علمی وفرهنگی ملل متحد باهدف برقراری صلح ورفاه همگانی درجهان ازطریق همکاری میان ملت هاست.

-هوای شرجی :شرجی بودن یعنی پرازتم ودم شدن هوا به همراه دمای بالا

-حقابه های رودخانه ای :سهم آب رودخانه ها

-تالاب :محیط هایی هستند که مشخصات آنها چیزی میان خشکی وآب است.ممکن است همواره دارای آب باشندیاگاه خشک وگاه آب دار باشند.

-بادگیر:برج هایی هستند که برای تهویه وخنک سازی برپام خانه ها وآب انبارهاودهانه معدن ها ساخته می شوند.

-تعرق:عرق کردن

فکر کنید وپاسخ دهید.

*جاهای خالی راباکلمات مناسب کامل کنید.

۱-درحالت عادی باافزایش ارتفاع ازسطح زمین ،دمای هوا.....می یابد.

۲-مهمترین سامانه بارشی درایران توده های هوای .....است.

۳-در.....زاویه تابش خورشید،هنگام ظهرنزدیک به عمود است.

۴-حالت آنی وزودگذرجو.....ومجموعه عناصرجوی غالب دریک منطقه.....نام دارد.

۵-دراطراف خط استوابه دلیل گرم بودن وصعودهواکمریند.....حاره ای تشکیل می شود.

*جملات صحیح و غلط را مشخص کنید.

- ۶- آسیب به جنگل های البرز (جنگل بلوط) از جمله اثرات بحران ریزگردها به شمار می رود. ص غ
- ۷- دشت کویر یکی از بزرگ ترین کویرهای جهان است. ص غ
- ۸- دما، بارش و توده های هوا از مهمترین داده های هواشناسی می باشند. ص غ
- ۹- وارونگی دما، در فصل تابستان، بیشتر اتفاق می افتد. ص غ
- ۱۰- آلودگی هوا، خشکسالی و افزایش دما، از جمله مشکلات محیط زیستی مربوط به هوا هستند. ص غ

*گزینه مناسب را انتخاب کنید.

۱۱- بیابان لوت و دشت کویر به ترتیب در اثر کدام عوامل ایجاد شده اند.

- الف) پرفشار جنب حاره ای - جهت رشته کوه های بلند
- ب) پرفشار جنب حاره ای - پرفشار جنب حاره ای
- ج) جهت رشته کوه های بلند - پرفشار جنب حاره ای
- د) جهت رشته کوه های بلند - جهت رشته کوه های بلند

۱۲- علت اصلی شکل گیری کویر کدام است؟

- الف) تعرق کم ب) اختلاف دما ج) تبخیر شدید د) فقر پوشش گیاهی

۱۳- در نقشه های شکل گیری مراکز فشار، (L, H) به ترتیب بیانگر کدام موارد هستند؟

- الف) مرکز کم فشار - مرکز پر فشار
- ب) مرکز کم فشار - خط هم فشار
- ج) مرکز پر فشار - خط هم فشار
- د) مرکز پر فشار - مرکز کم فشار

۱۴- غنی ترین پوشش گیاهی ایران، مربوط به کدام ناحیه آب وهوایی است ومیانگین دمای سالیانه کدام ناحیه آب وهوایی بالاتراست؟

- الف) معتدل خزری - گرم وخشک
- ب) کوهستانی - گرم وخشک
- ج) کوهستانی - گرم وشرجی
- د) معتدل خزری - گرم وشرجی

۱۵- کدام گزبنه از ویژگی های آب وهوای گرم وخشک نیست؟

- الف) تبخیر وتعرق زیاد
- ب) فقرپوشش گیاهی
- ج) اختلاف شدید دما
- د) میانگین دمای پایین

۱۶- به کدام دلیل درایران، معماری های متنوعی درنقاط مختلف کشور دیده می شود؟

- الف) وضعیت پراکندگی ناهمواری ها
- ب) تنوع پوشش گیاهی
- ج) تنوع آب وهوایی
- د) اختلاف درزاویه تابش خورشید

۱۷- چرادرنواحی داخلی کشور، اختلاف دما زیاداست؟

- الف) دوربودن ازدریاها وکمبود رطوبت
- ب) سنگینی وفرونشینی هوا
- ج) نوسان درگردش عمومی هوا
- د) ورود توده هوای سودانی

پرسش های زیر را پاسخ دهید.

۱۸- چرا خلیج فارس و دریای عمان، نقش چندانی در بارش در سواحل جنوبی کشور ندارند؟

۱۹- چرا بخش زیادی از بیابان لوت، کمتر از ۳۰ میلی متر باران دارد؟

۲۰- کویر را تعریف کنید.

۲۱- آب و هوا چه تاثیری می تواند بر زندگی ما داشته باشد؟

۲۲- عوامل موثر بر آب و هوای ایران را نام ببرید.

۲۳- توده هوای مرطوب موسمی چه ویژگی هایی دارد؟

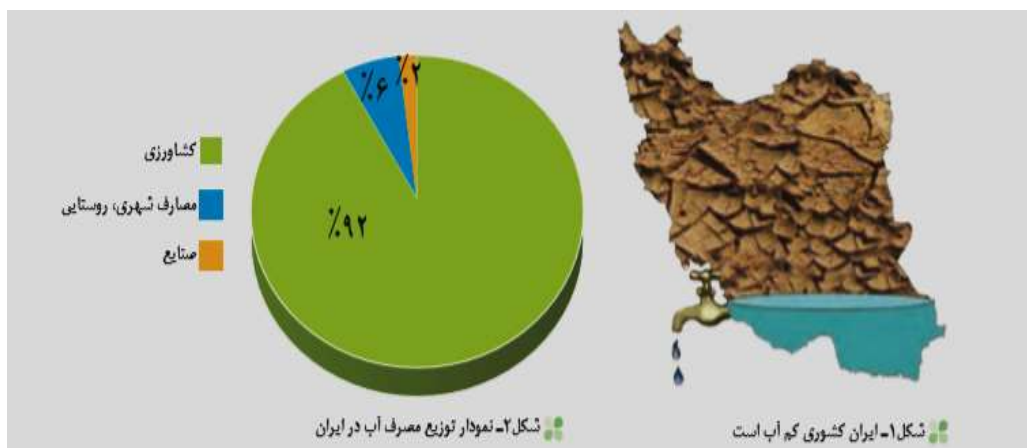
درس ششم : منابع آب ایران

- هدف کلی: آشنایی با منابع موجود آب در ایران
- هدف های جزئی درس: در پایان درس انتظار می رود دانش آموزان:
  - میزان مصرف آب را در بخشهای مختلف ایران بدانند.
  - با ویژگیهای رودهای ایران آشنا شوند.
  - کانون های آبگیر ایران و انواع آن را بشناسند
  - با حوضه های آبریز ایران آشنا شوند.
  - دریاها و دریاچه های ایران و ویژگی های آنها را بدانند.

وَجَعَلْنَاهَا مِنَ الْمَاءِ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّىٰ

و هر چیز زنده‌ای را از آب پدید آوردیم (سوره انبیا آیه ۳۰)

به تصویر سمت راست صفحه نگاه کنید. این تصویر به ما نشان می‌دهد ایران کشور کم آبی است.

نمودار سمت چپ کتاب نیز به ما نشان می‌دهد آب در ایران چگونه مصرف می‌شود. در این نمودار می‌بینیم، بخش کشاورزی ۹۲٪، بخش مصرف شهری و روستائی ۶٪ و بخش صنایع ۲٪ آب را مصرف می‌کنند. آیا فکر کرده‌اید که آبی را که ما در بخش‌های مختلف مصرف می‌کنیم چگونه به دست ما می‌رسد؟ در این بخش با منابع آب کشورمان آشنا می‌شویم.

فعالیت ۱: شناخت محل زندگی خود

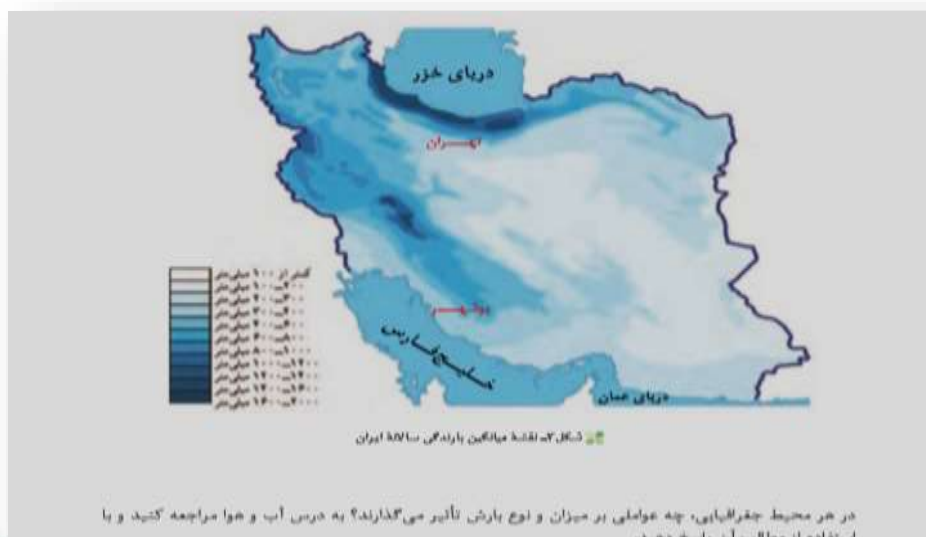
با دوستان خود در کلاس یکی از فعالیت‌های زیر را انتخاب کنید و آن را انجام دهید:

۱- به کارهای خود و خانواده خود در یک روز دقت کنید و کارهایی که باعث هدر رفتن آب می‌شود را یادداشت کنید.

۲- اگر آب منزل شما چند روز قطع شود شما باید با چه مشکلاتی رو به رو خواهید شد؟ آنها را بنویسید.

به نقشه شماره ۳ میانگین بارندگی سالانه ایران در صفحه ۴۷ کتاب درسی خود نگاه کنید. اگر ما خطی را از تهران به بوشهر بکشیم این نقشه دو قسمت می‌شود که در قسمت غرب و شمال بارندگی بیشتر و در قسمت شرق و جنوب بارندگی کمتر است.

به نظر شما چرا در این دو قسمت بارندگی تفاوت دارد؟

آب قابل دسترس

آب در کشور ما از ریزش‌های جوی (باران، برف، تگرگ، مه) تأمین می‌شود. در فصل پائیز و زمستان بارش برف و باران باعث می‌شود که رودها پر آب شوند و منابع آب ما تأمین شود، و در فصل‌های بهار و تابستان از آب‌هایی که در زمین فرو رفته‌اند مانند آب چشمه‌ها، چاه‌ها و قنات‌ها استفاده می‌کنیم. در زمان قدیم مردم به علت کم آبی و خشک بودن سرزمین ایران، قنات‌ها را به وجود آوردند تا در تمام فصل‌های سال آب برای استفاده داشته باشند. (به شکل ۴ در صفحه ۴۸ کتاب خود نگاه کنید که قدیمی‌ترین قنات ایران را در گناباد در خراسان رضوی را نشان می‌دهد).

ویژگی رودهای ایران

با توجه به عواملی که بر وضع آب کشورمان اثر می‌گذارد؛ می‌توانیم ویژگی‌های زیر را در مورد رودهای ایران بگوئیم.

- ۱- بارش برف و باران در فصل پائیز و زمستان و اوایل بهار است. آب دهی رودها در اوایل بهار بیشتر است.
- ۲- ناهمواری‌ها و جهت آنها از غرب به شرق است به همین دلیل آب رودها در غرب کشور پر آب‌تر و در شرق آب رودها کمتر هستند.
- ۳- رودهایی که از کوهستان‌های بلند سرچشمه می‌گیرند دائمی هستند. (یعنی در تمام سال آب دارند).
- ۴- رودها در مناطق و جاهای خشک، طغیانی و اتفاقی هستند و مقدار رودها در سال‌های مختلف با هم فرق می‌کنند.

کانون‌های آبگیر

در مناطق کوهستانی، مکان‌هایی وجود دارد که آب رودها را تأمین می‌کند. به این مکان‌ها، کانون‌های آبگیر می‌گویند.

انواع کانون‌های آبگیر

۱- کانون‌های آبگیر دائمی: آنها بیشتر از ۵۰۰ میلی‌متر بارش دارند و حداقل ۸ ماه دارای بارش برف و باران هستند.

۲- کانون آبگیر فصلی: برف در آنها از زمستان تا اوایل فصل بهار حفظ می‌شود.

۳- کانون آبگیر اتفاقی: در کوهستان‌های نزدیک به مناطق گرم و خشک با بارش‌های کوتاه برف و باران، کانون‌های آبگیر اتفاقی به وجود می‌آید.

حوضه آبریز

به قسمت‌هایی که با توجه به شکل زمین و شیب ناهمواری‌ها، آب‌های جاری را به طرف پایین‌ترین قسمت آن برساند، حوضه آبریز می‌گویند.

حوضه‌های آبریز ایران دو نوع است:

الف) **حوضه آبریز خارجی:** یعنی رودهایی که آب آنها به دریاهای اطراف ایران می‌ریزد اما در مسیر خود مردم از آب آنها استفاده می‌کنند مانند رود کارون.

ب) **حوضه آبریز داخلی:** یعنی رودهایی که همه آب آنها در ایران جریان دارند و وارد دریاچه‌های ایران می‌شوند مانند تلخه رود.

فکر کنید و پاسخ دهید.

*جملات صحیح یا غلط را مشخص کنید:

۱- مقدار بارندگی سالیانه در قسمت غرب ایران بیشتر است.

غلط صحیح

۲- در زمان‌های قدیم مردم ایران به علت کم آبی و خشک بودن زمین سدها را ساختند.

غلط صحیح

۳- به محدوده‌ای که آب‌های جاری را به طرف پایین‌ترین خود برساند، حوضه آبریز گفته می‌شود.

غلط صحیح

*در جاهای خالی کلمه مناسب بنویسید:

۴- بیشترین مصرف آب در ایران در بخش ..... است.

۵- آب در کشور ما از ..... تأمین می‌شود.

۶- رودهایی که از کوهستان‌های بلند سرچشمه می‌گیرند، ..... هستند.

*از میان گزینه‌های زیر گزینه مناسب را انتخاب کنید:

۷- در مناطق کوهستانی، مکان‌هایی که آب رودها را تأمین می‌کند چه نامیده می‌شوند؟

۱- کانون‌های آبگیر ۲- قله‌ها

۳- قنات‌ها ۴- یخچال‌ها

۸- گزینه‌های مربوط به هم را با خط به هم وصل کنید:

- حداقل ۸ ماه از سال دارای بارش برف و باران هستند.
- در کوهستان‌های نزدیک به مناطق گرم و خشک به وجود می‌آیند.
- ذخیره برف خود را تا اواخر بهار نگه می‌دارند.
- کانون‌های آبگیر فصلی
- کانون‌های آبگیر دائمی
- کانون‌های آبگیر اتفاقی

*به سؤال زیر پاسخ دهید:

۹- حوضه‌های آبریز ایران چند نوع است؟ نام ببرید و مثال بزنید.

دریاچه‌ها و دریاچه‌های ایران

در شمال و جنوب ایران دریاچه‌های مهمی وجود دارند. در شمال دریای خزر و در جنوب خلیج فارس و دریای عمان.

دریاچه‌ها به این علت که ما را به بقیه نقاط جهان وصل می‌کنند، اهمیت زیادی دارند. در جنوب ایران از طریق دریای عمان به اقیانوس هند وصل می‌شود و در شمال دریای خزر می‌توانیم به دریای سیاه ارتباط داشته باشیم.

دریایی مشترک با همسایگان

دریای خزر بزرگترین دریاچه جهان است که از شمال به جنوب کشیده شده است. [به شکل ۷ نقشه حوزه آبریز دریای خزر در صفحه ۵۱ کتاب خود توجه کنید] این دریا نام‌های مختلفی دارد ولی اکنون نام آن دریای خزر است. و در نقشه‌های خارجی «کاسپین» نامیده می‌شود. طول این دریا ۱۲۰۰ کیلومتر و عرض آن ۳۰۰ کیلومتر است و مساحت آن با توجه به بالا و پایین رفتن سطح آب متفاوت است.

کشورهای همسایه این دریا، ایران، روسیه، ترکمنستان، قزاقستان و جمهوری آذربایجان هستند. طولانی‌ترین رودهایی که به این دریا می‌ریزند رودهای «ولگا» و «اورال» از شمال، «سفید رود» و «هراز» از جنوب، رود «اترک» و «گرگان» از جنوب شرق، رود «کورا» و «آرس» از سمت جنوب غرب هستند.

اهمیت دریای خزر

تجارت دریائی، منابع نفت و گاز، ویژگی‌های محیط زیست، گردشگری، صید ماهی و ماهیان خاویاری جهان که فقط در این دریا زندگی می‌کنند و بعضی از تالاب‌های آن که محل زندگی پرندگان مهاجر است را می‌توان از مهم‌ترین علت‌های اهمیت دریای خزر است.

فعالیت ۲:

۱- نام آبی که در عکس می بینید و در دریای خزر زندگی می کند چیست؟

۲- با توجه و مطالعه «بیشتر بدانیم» کتاب درسی خود در صفحه ۵۲ این کتاب حیوان چگونه نقش

مؤثری در زیست بومی دریای خزر دارد؟

۳- ۳ مورد از عواملی که به این حیوان در دریای خزر آسیب می رسانند را نام ببرید.

خلیج فارس در مسیر دریایی ایرانیان برای همکاری جهانی

روز اخراج پرتغالی ها از تنگه هرمز و خلیج فارس در ۱۰ اردیبهشت، روز خلیج فارس نامیده می شود.

خلیج فارس به دلیل جلو آمدن آب اقیانوس هند از طریق دریای عمان و تنگه هرمز به دره های زاگرس به وجود آمده است. خلیج فارس شکلی هلالی دارد و جهت آن شرقی - غربی است. طول آن ۹۰۰ کیلومتر است و عرض آن ۲۵۰ کیلومتر است.

۸ کشور در اطراف خلیج فارس قرار دارند. مهمترین رودهایی که به خلیج فارس می ریزند عبارتند از: کارون، کرخه، دالکی، مند و کارون.

رود کارون طولانی ترین و پر آب ترین و تنها رودی است که در ایران می توان در آن کشتی رانی کرد. به خلیج های کوچک در ساحل خلیج فارس، «خور» می گویند، مانند خور موسی.

خلیج فارس جزیره‌های مهمی دارد که در بعضی از آنها مردم زندگی می‌کنند مانند جزیره های کیش، قشم، هرمز، تنب بزرگ، تنب کوچک.

جزیره قشم بزرگترین جزیره خلیج فارس است.

فعالیت ۳:

۱- با توجه به نقشه شماره ۱۸ در صفحه ۵۲ کتاب درسی به سؤالات زیر پاسخ دهید.

الف) ۸ کشور که در اطراف خلیج فارس قرار دارند، پیدا کرده و نام آنها را بگویید.

ب) جزایر مهمی که متعلق به ایران است و در خلیج فارس قرار دارند را پیدا کرده و نام ببرید.

اهمیت خلیج فارس

خلیج فارس اهمیت زیادی دارد، به دلایل زیر:

تجارت‌های دریائی، منابع زیاد نفت و گاز، وجود ماهی‌های مختلف و میگو، صید و پرورش مروارید، وجود تنگه هرمز که خلیج فارس را به دریای عمان وصل می‌کند و تنگه هرمز که از مهم‌ترین مکان‌های نظامی جهان است.

دریای عمان: ایران به اقیانوس راه دارد

[به شکل ۱۱ نقشه دریای عمان در صفحه ۵۴ کتاب خود توجه کنید.]

دریای عمان بین کشورهای ایران، عمان و پاکستان مشترک است. بندر چابهار تنها بندر اقیانوسی ایران در شمال دریای عمان است. دریای عمان تنها دریایی است که از آن می توانیم به همه دریاهای جهان ارتباط داشته باشیم.

دریای عمان قسمتی از آبهای اقیانوس هند است که به وسیله تنگه هرمز از خلیج فارس جدا می شود.

ویژگی های دریای عمان

عمق دریای عمان در بعضی از جاها به ۲۰۰۰ متر می رسد. کشتی های تجاری و نفت کش های خیلی بزرگ می توانند از آن عبور کنند، عمق دریا و جنس ساحل آن برای ایجاد بندر مناسب است.

شکل ۱۱ - نقشه دریای عمان

اهمیت دریای عمان

مهم‌ترین دلیل‌های اهمیت دریای عمان عبارت است از ارتباط با همه دریاها و اقیانوس‌های جهان، استفاده از این دریا برای جا به جایی کالا و مسافر، به وجود آمدن کارهایی مانند صید و پرورش ماهی برای مردمی که در کنار این دریا زندگی می‌کنند.

آلودگی دریاها

اگر هر ماده یا انرژی (نفت، گاز) به صورت مستقیم یا غیر مستقیم به دریا وارد شود که باعث کم شدن تولید و رشد جانداران شود و برای سلامتی آبزیان (موجوداتی که در آب زندگی می‌کنند) و انسان ضرر داشته باشد، آلودگی دریاها گفته می‌شود.

مهم‌ترین آلاینده‌های (آلوده کننده) دریاهای ایران عبارت‌اند از:

- ۱- فاضلاب‌های شهری، صنعتی و کشاورزی که به آب دریاها می‌ریزند.
- ۲- زباله‌هایی جامد مانند پلاستیک
- ۳- آلودگی‌های شیمیایی مانند مواد آلی، معدنی، رادیو اکتیو که وارد دریا می‌شوند.
- ۴- استخراج و حمل و نقل نفت
- ۵- وارد شدن کود و سم‌های شیمیایی از زمین‌های کشاورزی که به وسیله رودها به دریاها می‌ریزند.

فعالیت ۴:

تصاویری از آلودگی دریاها با انواع آلاینده‌ها را تهیه کنید و به همکلاسی‌های خود در کلاس نشان دهید.

فکر کنید و پاسخ دهید.

*جملات صحیح یا غلط را مشخص کنید:

۱- بزرگ‌ترین جزیره خلیج فارس جزیره هرمز است.

صحیح غلط

۲- روسیه و جمهوری آذربایجان از همسایه‌های دریای خزر هستند.

صحیح غلط

*در جای خالی کلمه مناسب بنویسید:

۳- انواع ماهی‌های خاویاری فقط در ..... زندگی می‌کنند.

۴- دریای عمان قسمتی از آب‌های ..... است.

۵- سفید رود به ..... و رود کارون به ..... می‌ریزند.

*از میان گزینه‌های زیر گزینه مناسب را انتخاب کنید:

۶- یکی از مهمترین مکان‌های نظامی جهان که خلیج فارس را به دریای عمان وصل می‌کند، چه نام دارد؟

۱- جزیره ابوموسی ۲- تنگه هرمز

۳- جزیره کیش ۴- جزیره هنگام

۷- فاضلاب‌های شهری، روستائی و کشاورزی یکی از آلاینده‌های ..... در ایران است.

۱- دریاها ۲- کوهستان‌ها ۳- منابع آب ۴- کانون‌های آبیگری

* به سؤالات زیر پاسخ دهید:

۸- تنها رودی که در ایران می‌توان در آن کشتی‌رانی کرد، کدام رود است؟

۹- دو مورد از اهمیت خلیج فارس را بنویسید.

۱۰- علت اهمیت دریاها در ایران را بنویسید.

۱۱- گزینه‌های مربوط به هم را با خط به یکدیگر وصل کنید:

- دریای عمان در جنوب ایران	- ارتباط با دریای سیاه
- دریای خزر در شمال ایران	- ارتباط با اقیانوس هند
	- ارتباط با اقیانوس اطلس

دریاچه‌های ایران

دریاچه‌های ایران از نظر زمانی (یعنی اینکه مقدار آب دریاچه در طول سال کم و زیاد می‌شود) به دو دسته

تقسیم می‌شود:

دریاچه‌های دائمی: بیشتر در نیمه غربی کشور قرار دارند. بعضی از این دریاچه‌ها آب شور دارند و بعضی از

آنها آب شیرین دارند. مهمترین دریاچه‌های دائمی ایران عبارت‌اند از:

- دریاچه ارومیه

- دریاچه زریبار (زریوار) در غرب مریوان در استان کردستان

- دریاچه پریشان (فامور) و مهارلو در استان فارس

دریاچه‌های فصلی: این دریاچه‌ها در فصل‌هایی که بارش زیاد است بزرگتر می‌شوند و در تابستان یا سال‌هایی که بارش برف و باران کم بوده است و به دلیل تبخیر، آب آنها خشک می‌شود یا تبدیل به باتلاق و شوره‌زار می‌شوند.

مهمترین دریاچه‌های فصلی عبارت‌اند از:

- دریاچه مسیله در شرق قم.

- نیریز در فارس

- هامون در سیستان و بلوچستان

- جازموریان که بین استان‌های کرمان و سیستان و بلوچستان قرار دارد.

دریاچه ارومیه: بزرگترین دریاچه ایران است که به دلیل‌های مختلف در سال‌های گذشته آب آن کم و خشک شده است. اما اکنون تقریباً وضعیت آب دریاچه بهتر شده است. [به شکل ۱۴ نقشه ایران در صفحه ۵۶ کتاب خود نگاه کنید].

ویژگی‌های دریاچه ارومیه

- آب این دریاچه به وسیله رودهایی که به آن وارد می‌شوند یا چشمه‌هایی که در کف و کنار آن قرار دارند، تأمین می‌شود.

- عمیق‌ترین قسمت دریاچه در شمال غربی آن است.

- آب این دریاچه بسیار شور است و هیچ موجود زنده‌ای جز «آرتیما» نمی‌تواند در آن زندگی کند.

- جزیره‌هایی در این دریاچه وجود دارد.

[به شکل ۱۵ حوزه آبریز دریاچه ارومیه و تصاویر تغییرات سطح آب دریاچه در طی سال‌های ۱۳۹۲ - ۱۳۵۰ در صفحه ۵۷ کتاب خود نگاه کنید].

دلایل اهمیت دریاچه ارومیه

- بزرگترین دریاچه ایران است.
- جزیره‌هایی دارد که در آن پرندگان مهاجر زندگی می‌کنند.
- در اطراف دریاچه املاح و رسوباتی است که بیماری‌های پوستی را درمان می‌کند.
- دریاچه ارومیه آب و هوای این منطقه را معتدل کرده است.

مهمترین دلایل کاهش آب دریاچه ارومیه

- ۱- گرم شدن هوا
- ۲- بارش کم
- ۳- حفر و کندن چاه‌های زیاد
- ۴- کاشتن گیاهانی که به آب زیاد احتیاج دارند
- ۵- ساختن سدهای مختلف روی رودهایی که به دریاچه ارومیه می‌ریزند.
- ۶- موانع و فعالیت‌های انسانی که چرخه آب دریاچه را تغییر داده‌اند. امروزه با کمک متخصصان مختلف و کمک و همکاری کشورهای دیگر تلاش می‌شود وضعیت دریاچه ارومیه بهتر شود.

فعالیت ۵:

- ۱- با مراجعه به قرآن کریم آیاتی که به آب مربوط می‌شود را جستجو کنید و در کلاس برای دوستان خود بخوانید.
- ۲- به قسمت «بیشتر بدانیم» کتاب در صفحه ۵۷ مراجعه کنید و سپس با مقایسه سطح آب دریاچه ارومیه طی سال‌های ۱۳۵۰ تا ۱۳۹۲ نظر خود را بنویسید.

فکر کنید و پاسخ دهید.

* گزینه صحیح یا غلط را مشخص کنید:

۱- آب دریاچه ارومیه بسیار شور است.

صحیح غلط

۲- دریاچه‌های دائمی در فصل‌هایی که بارش زیاد است، بزرگ و در تابستان کم آب می‌شوند.

صحیح غلط

* در جای خالی کلمه مناسب بنویسید.

۳- دریاچه‌های ارومیه، زریبار، پریشان و مهارلو از مهم‌ترین دریاچه‌های ..... ایران هستند.

۴- دریاچه ..... در قم و دریاچه ..... در سیستان و بلوچستان دو دریاچه مهم در ایران هستند.

* از میان گزینه‌های زیر گزینه مناسب را انتخاب کنید؟

۵- بزرگترین دریاچه داخلی ایران ..... است.

۱- ارومیه ۲- خزر

۳- هامون ۴- زیوار

۶- بیشتر دریاچه‌های دائمی ایران در کدام قسمت قرار دارند؟

۱- در نیمه غربی ۲- شمال

۳- جنوب ۴- در نیمه شرقی

* به سؤالات زیر پاسخ دهید:

۷- دریاچه‌های ایران از نظر زمانی به چند دسته تقسیم می‌شوند؟ نام ببرید.

۸- چرا جزیره‌های دریاچه ارومیه اهمیت زیادی دارند؟ (به یک مورد اشاره شود)

۹- گرم شدن هوا و بارش کم دو مورد از علت‌های کاهش آب کدام دریاچه است؟

واژه‌ها و اصطلاحات درس ۶ :

ریزش‌های جوی: بارش برف، باران و تگرگ

قنات: راه آب یا کانالی است که در زیر زمین کنده شده تا چاه‌هایی که از چاه اصلی (مادر چاه) سرچشمه می‌گیرند را به یکدیگر وصل کند تا آب در آن برای رسیدن به سطح زمین جریان یابد.

آب دهی: مقدار آبی که در یک ثانیه از یک منبع آب (رودخانه، چشمه و ...) جاری می‌شود.

طغیان: بالا آمدن آب در رودخانه‌ها

آب‌های جاری: به آبی که بر اثر بارش باران روی زمین حرکت کند و به آب رودخانه‌ها و چشمه‌ها می‌گویند.

تالاب: تالاب به جایی گفته می‌شود که چیزی میان خشکی و آب است. گاهی تالاب‌ها ممکن است آب داشته باشند یا اینکه گاهی خشک باشند. آب تالاب‌ها ممکن است شور یا شیرین باشند.

آبزی: به جاندارانی که در آب زندگی می‌کنند گفته می‌شود.

پرنندگان مهاجر: پرنندگانی هستند که سفرهای منظم فصلی دارند.

تنگه: آبراه یا گذرگاه باریک طبیعی است که دو دریای نزدیک به هم را به یکدیگر وصل می‌کند و دو خشکی را از هم جدا می‌کند.

خلیج: محل باز و وسیعی از دریا که در داخل خشکی جلو آمده و بر اثر شکست در قسمتی از پوسته زمین آب دریا وارد آن شده است.

مواد آلی: موادی هستند که از باقیمانده و تجزیه گیاهان و جانوران به وجود می‌آید.

مواد معدنی: مواد مغذی تشکیل دهنده کره زمین هستند که به صورت سنگر صخره و پودر روی زمین یا در عمق زمین قرار دارند. این مواد بخش زیادی از بدن موجودات زنده نیز هستند.

مواد رادیو اکتیو: از اتم‌های ناپایداری تشکیل می‌شوند که تجزیه می‌شوند و انرژی بالائی به نام رادیو اکتیو به وجود می‌آورند.

تبخیر: تبدیل شدن آب به بخار

باتلاق: جایی است که زمین در آن جا پست و هموار است و رطوبت در آن زیاد است و معمولاً گیاهانی در آن می‌روید.

شوره‌زار: زمین‌های وسیعی هستند که از نمک و مواد معدنی پوشیده شده‌اند و به علت وجود نمک آنجا سفید دیده می‌شود. شوره‌زارها در بیابان‌ها وجود دارد.

چرخه آب: به تبخیر آب دریاها و رفتن بخار آب در آسمان و تبدیل آن به ابرها و با سرد شدن رطوبت در ابرها و تبدیل آن به باران و برف که دوباره روی زمین جاری می‌شوند. چرخه آب گفته می‌شود.

جغرافیای انسانی ایران

جغرافیای انسانی درباره پراکندگی جامعه‌های انسانی ویژگی‌ها، فعالیت‌ها و رابطه آنها با محیط طبیعی مطالعه می‌کند.

در این فصل، با ویژگی‌های جمعیت، تقسیمات کشوری، سکونت‌گاه‌ها و توان اقتصادی ایران آشنا می‌شوید.

درس هفتم :

ویژگی‌های جمعیت ایران

- هدف کلی درس: آشنایی با ویژگی‌های جمعیت ایران
- هدف‌های جزئی درس: در پایان درس انتظار می‌رود دانش آموزان:
  - با پراکندگی جمعیت در روی نقشه آشنا شوند.
  - عوامل طبیعی و انسانی اثر گذار بر پراکندگی جمعیت را بدانند.
  - اندازه‌گیری رشد مطلق جمعیت و رشد طبیعی جمعیت را بدانند.
  - با ساختمان جمعیت، هرم سنی و کاربرد و اهمیت آن آشنا شوند.

پراکندگی جمعیت در ایران

با نگاه به نقشه ۱ که نقشه پراکندگی جمعیت ایران در صفحه ۶۰ کتاب است، می‌بینیم جمعیت در کشور ما یکسان و برابر پراکنده نشده است.

نواحی کنار دریای خزر در شمال و قسمت‌های شمال غربی و غرب ایران جمعیت بیشتر است و نواحی داخلی و شرقی و جنوبی ایران کم جمعیت هستند. در بیابان‌ها و کوهستان‌های بلند و سرد نیز خالی از جمعیت هستند.

توجه به نقشه‌های شماره ۲ و ۳ و ۴ و ۵ در صفحه ۶۱ کتاب درسی بعضی از عوامل طبیعی که در پراکندگی جمعیت اثر دارد را به ما نشان می‌دهد. عوامل طبیعی مانند آب، ناهمواری‌ها، معادن و پوشش گیاهی و خاک حاصلخیز هستند. جغرافی دانان در پراکندگی جمعیت به عوامل طبیعی و انسانی توجه می‌کنند. به نظر آنها در سال‌های اخیر نقش انسان در پراکندگی جمعیت بیشتر شده است. عوامل انسانی مانند حمل و نقل و ارتباطات، سرمایه و فناوری، سرمایه گذاری دولت‌ها و سابقه تاریخی هستند.

نقشه ۱ - پراکندگی جمعیت در ایران

فعالیت ۱:

با توجه به اطلاعات داده شده جدول زیر را تکمیل کنید:

عوامل طبیعی اثر گذار بر پراکنندگی جمعیت   عوامل انسانی اثر گذار بر پراکنندگی جمعیت

۱- خاک	۱- حمل و نقل
۲-.....	۲-.....
۳-.....	۳-.....
۴-.....	۴-.....

رشد جمعیت

به نمودار صفحه ۶۲ نگاه کنید رشد و افزایش جمعیت از سال ۱۳۵۵ تا سال ۱۳۹۵ را نشان می‌دهد. متخصصان برای اینکه میزان افزایش و کاهش جمعیت هر کشور را بدانند، رشد طبیعی جمعیت را اندازه گیری می‌کنند.

رشد طبیعی جمعیت را به صورت زیر اندازه می‌گیرند:

$$\text{رشد طبیعی جمعیت} \longrightarrow \frac{\text{میزان مرگ و میر - میزان موالید (تولد)}}{\text{کل جمعیت}} \times 100$$

پس، اختلاف بین موالید و مرگ و میر در یک سال و تقسیم آن بر کل جمعیت که با درصد گفته می‌شود رشد طبیعی جمعیت است.

مثال: اگر میزان مولید ایران در سال ۱۳۹۵ حدود ۱/۲۵۰/۰۰۰ نفر و مرگ و میر ۳۷۰/۰۰۰ نفر باشد و جمعیت کل ۷۹/۹۲۶/۲۷۰ نفر باشد رشد طبیعی چند درصد است؟

برای به دست آوردن جواب به صورت زیر عمل می‌کنیم:

$$\frac{۱/۲۵۰/۰۰۰ - (۳۷۰/۰۰۰ \text{ (مرگ و میر)})}{۷۹/۹۲۶/۲۷۰ \text{ (کل جمعیت)}} \times ۱۰۰ \rightarrow \frac{۸۸۰/۰۰۰}{۷۹/۹۲۶/۲۷۰} \times ۱۰۰ \rightarrow ۱/۱۰\%$$

میزان رشد طبیعی جمعیت در جهان یکسان نیست. در رشد جمعیت به جز عامل تولد، مهاجرت نیز بر رشد جمعیت تاثیر دارد.

مولید و مرگ و میر رشد طبیعی جمعیت را نشان می‌دهد که اگر مهاجرت را به آن اضافه یا کم کنیم، رشد مطلق جمعیت را به دست می‌آوریم.

فرمول رشد مطلق جمعیت به این صورت است:

$$\text{رشد مطلق جمعیت} = ۱۰۰ \times \frac{\text{مهاجرت} + / - \text{میزان مرگ و میر} - \text{میزان مولید}}{\text{کل جمعیت}}$$

کل جمعیت

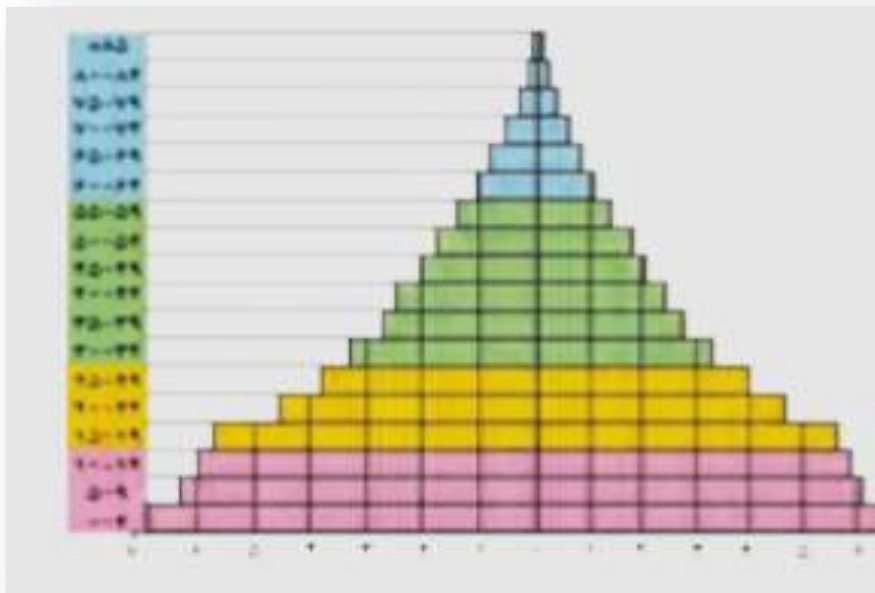
مدیران برای آن که بتوانند برنامه‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی، آموزشی و فرهنگی را برنامه‌ریزی کنند به آینده‌نگری جمعیتی نیاز دارند.

ساختمان جمعیت

در گذشته آمار جمعیت نقش مهمی در تصمیم گیری برنامه ریزان داشت. اما اکنون برای برنامه ریزی ، تعداد جمعیت و عوامل طبیعی دیگر مانند ساختمان یا ترکیب جمعیت را بررسی می کنند که بسیار اهمیت دارد. ساختمان جمعیت، ویژگی های قابل اندازه گیری مانند وضعیت سنی و جنسی (زن و مرد) جمعیت هر کشور را بررسی می کند که مورد توجه برنامه ریزان است.

جمعیت جهان از نظر نسبت جنسی تغییرات زیادی ندارد اما نسبت سنی جمعیت در کشورها تغییر می کند. به دلیل اهمیت نسبت سنی در برنامه ریزی کشور، متخصصان از لحاظ سنی جمعیت را به گروه های مختلفی تقسیم می کنند.

اهمیت و استفاده از هرم سنی

هرم سنی به برنامه ریزان کمک می کند که با ساختمان سنی جمعیت کشور آشنا شوند و بتوانند برنامه ریزی کنند.

برنامه ریزان برای برنامه هایی مانند بالا بردن سلامت جامعه، ایجاد شغل و فرصت های تحصیلی، تفریحی جوانان و ... از اطلاعات و آمارهای سنی و جنسی جمعیت کمک می گیرند.

مرکز آمار ایران ۴ گروه سنی را در سال ۱۳۹۵ مشخص کرده است. با توجه به رنگ‌های داده شده در هرم سنی صفحه ۶۵ گروه‌های سنی عبارت‌اند از:

۱- کودکان و نوجوانان از تولد تا ۱۵ سال

۲- جوانان از ۱۵ تا ۳۰ سال

۳- بزرگسالان از ۳۰ تا ۶۰ سال

۴- سالمندان از ۶۰ سال تا ۸۵ سال و بالاتر

فعالیت ۲:

۱- به هرم سنی ایران در سال ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵ در بالای صفحه ۶۶ کتاب درسی خود توجه کنید:

الف - بیشترین جمعیت در کدام گروه سنی در سال ۱۳۹۵ دیده می‌شود؟

ب - این گروه سنی چه ویژگی‌هایی دارند؟

فکر کنید و پاسخ دهید.

*جملات صحیح یا غلط را مشخص کنید:

۱- جمعیت در نقاط مختلف کشور ما یکسان پراکنده شده است.

صحیح غلط

۲- نواحی شمال و شمال غرب ایران پر جمعیت تر از قسمت‌های دیگر ایران است.

صحیح غلط

۳- عامل تولد تنها عاملی است که بر رشد جمعیت اثر دارد.

صحیح غلط

*در جاهای خالی کلمه مناسب بنویسید:

۴- جغرافی دانان در پراکندگی جمعیت عوامل ..... و ..... را مورد توجه قرار می دهند.

۵- ساختمان جمعیت، ویژگی های ..... را بررسی می کند.

۶- ..... به برنامه ریزان کمک می کند که با ساختمان جمعیت آشنا شوند و برنامه ریزی کنند.

*از میان گزینه های زیر گزینه مناسب را انتخاب کنید.

۷- برای بررسی میزان افزایش و کاهش جمعیت چه چیزی را اندازه گیری می کنند؟

۱- رشد مطلق جمعیت ۲- رشد طبیعی

۳- رشد اقتصادی ۴- رشد فرهنگی

*به سوالات زیر پاسخ دهید:

۱- کدام عامل رابه جز میزان تولد و مرگ ، اگر به رشد طبیعی جمعیت کم یا اضافه کنیم، رشد مطلق جمعیت به دست می آید؟

۲- مرکز آمار ایران در سال ۱۳۹۵ چهار گروه سنی را مشخص کرده است. آنها را بنویسید.

سیاست‌های جمعیتی

در سال‌های اخیر به علت رشد بهداشت و واکسیناسیون، لوله کشی آب آشامیدنی، صادرات نفت و واردات مواد غذایی، مرگ و میر کم شده است که این باعث رشد جمعیت شده است.

به جدول صفحه ۶۷ توجه کنید این جدول میزان متوسط رشد جمعیت ایران در سال‌های ۱۳۵۵ تا ۱۳۸۵ را نشان می‌دهد.

همان طور که در جدول می‌بینید بیشترین رشد جمعیت مربوط به سال‌های ۱۳۵۵ تا ۱۳۶۵ است و کمترین رشد جمعیت مربوط به ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۵ است.

سیاست‌های کم شدن جمعیت باعث شده است که در سال ۱۳۹۵ رشد جمعیت کم شود. کاهش و کم شدن جمعیت در آینده می‌تواند مشکلاتی برای کشور ما به وجود بیاورد، مانند: تعادل جمعیتی از نظر سن و جنس به هم می‌خورد، نیروی فعال کم می‌شود و نیروی دفاعی ضعیف می‌شود. با ادامه سیاست کنترل جمعیت و پیر شدن جمعیت، توسعه اقتصادی کشور کم می‌شود نمی‌تواند رشد کند.

مهاجرت

جا به جا شدن افراد بین دو واحد جغرافیایی (مبدا و مقصد) یعنی رفتن از یک سرزمین (مبدا) به سرزمین دیگر (مقصد) برای زندگی و سکونت را مهاجرت می‌گویند.

امروزه به جا به جایی‌ها و مهاجرت به علت پیشرفت فناوری و پیشرفت وسایل حمل و نقل بیشتر شده است. بعضی از متخصصان، مهاجرت را از قرن بیستم تا اکنون را به سه شکل بیان کرده‌اند.

۱- مهاجرت روستائیان به شهر که یکی از انواع مهاجرت داخلی است. در این مهاجرت نیروی فعال روستا و جوانان به شهر می‌روند در نتیجه جمعیت روستا کم اما جمعیت و نیروی فعال شهر بیشتر می‌شود و این در اقتصاد کشور تأثیر می‌گذارد.

مهاجرت روستائیان به شهرها از مهمترین مهاجرت‌های این سال‌ها است.

۲- مهاجرت گروهی که بر اساس تصمیمات سیاسی انجام می‌شود.

۳- مهاجرت‌هایی که افراد از یک کشور به کشور دیگر می‌روند که به آنها مهاجرت خارجی می‌گویند. مهاجرت خارجی به دو صورت اختیاری و اجباری انجام می‌شود.

اثرات مهاجرت: مهاجرت برای کشوری که افراد از آنجا خارج می‌شوند. (مهاجرت فرست) و کشوری که افراد به آنجا می‌روند (مهاجر پذیر) تغییراتی به وجود می‌آورد. تغییرات اجتماعی مانند: ترکیب سنی و جنسی، تغییرات اقتصادی مانند: قیمت زمین و خانه، شغل، امکانات و تغییرات فرهنگی مانند زبان. نکته قابل توجه در مهاجرت این است که در بیشتر مواقع اعضای خانواده همه با هم مهاجرت می‌کنند و در بعضی از مواقع حتی چندین خانواده یا همه مردم یک محل یا منطقه مجبور به مهاجرت می‌شوند. به همین دلیل مطالعه مهاجرت در تغییرات جمعیت اهمیت زیادی دارد.

فعالیت ۳:

با توجه به نمودار صفحه ۶۸ کتاب خود که نشان دهنده مهاجرت استان‌های کشور در سال‌های ۱۳۹۰ - ۱۳۹۰ است، به سؤالات زیر پاسخ دهید:

۱- کدام استان‌های ایران در این سال‌ها مهاجر پذیری بیشتری داشتند؟

۲- علت این مهاجر پذیری را چه می‌دانید؟

۳- مهاجر پذیرترین استان کشور کدام است؟

عوامل مختلف انسانی و طبیعی علت مهاجرت در ایران است که در اینجا به دو نمونه آن اشاره می‌کنیم:

۱- در حکومت شاه عباس صفوی برای حفاظت از مرزهای شمالی ایران تعدادی از مردم گرد به قسمت‌های شمال شرقی فرستاده شدند.

۲- خشک شدن منابع آب سیستان باعث شد مردم زیادی از سیستان و بلوچستان به گرگان مهاجرت کنند.

فعالیت ۴:

در صفحه ۶۹ کتاب خود تصاویر و نمودار تغییرات جمعیتی شهر آبادان در سال‌های ۱۳۸۵ -

۱۳۵۵ را به ما نشان می‌دهد با توجه به اطلاعات داده شده به سؤالات زیر پاسخ دهید:

۱- کمترین رشد جمعیت مربوط به چه سالی است؟ چرا؟

۲- بیشترین رشد جمعیت مربوط به چه سالی است؟ علت آن به نظر شما چیست؟

فکر کنید و پاسخ دهید

*جملات صحیح یا غلط را مشخص کنید.

۱- با پیر شدن جمعیت، توسعه اقتصادی کشور زیاد می‌شود.

صحیح غلط

۲- مهاجرت روستائیان به شهر یکی از انواع مهاجرت داخلی است.

صحیح غلط

*در جای خالی کلمه مناسب بنویسید.

- ۳- مهاجرت‌هایی که افراد از یک کشور به کشور دیگر می‌روند ..... می‌گوئیم.
- ۴- امروزه جا به جایی‌ها و مهاجرت به علت پیشرفت فناوری و..... بیشتر شده است.
- ۵- مهاجرت برای کشور مبدا و مقصد تغییرات اجتماعی، ..... و ..... است.

*از میان گزینه‌های زیر گزینه مناسب را انتخاب کنید؟

۶- رشد جمعیت در ایران در کدام سال‌ها کمتر بوده است؟

- ۱- سال ۱۳۵۵   ۲- سال ۱۳۶۵
- ۳- سال ۱۳۷۵   ۴- سال ۱۳۹۵

۷- کدام نوع از مهاجرت بر اساس تصمیمات سیاسی انجام می‌شود؟

- ۱- مهاجرت روستائی   ۲- مهاجرت گروهی
- ۳- مهاجرت اختیاری   ۴- مهاجرت خارجی

*به سؤالات زیر پاسخ دهید.

۸- مهاجرت را تعریف کنید.

۹- یک نمونه از مهاجرت در ایران که به سبب عامل طبیعی انجام شده است را بنویسید.

۱۰- در سؤال زیر گزینه‌های مربوط به هم را به یکدیگر وصل کنید.

- جا به جایی افراد از یک کشور به کشور دیگر
- مهاجرت گروهی
- کم شدن نیروی فعال و نیروی دفاعی
- مهاجرت خارجی
- سیاست کاهش جمعیت

واژه‌ها و اصطلاحات درس ۷ :

نیروی فعال: به افرادی که بر اساس قانون در سن کار و اشتغال قرار گرفته‌اند.

نیروی دفاعی: این نیرو از کشور در مقابل دشمنان دفاع می‌کند.

آینده‌نگری جمعیت: پیش بینی جمعیت در آینده

نسبت جنسی: یعنی نسبت مردان به زنان ضر درصد یعنی تعداد مردانی که در مقابل هر ۱۰۰ زن قرار می‌گیرند.

مهاجرت اجباری: در این مهاجرت مردم مجبور می‌شوند به محلی دور از خانه یا کشور خود بروند که دلیل‌های گوناگونی دارد مانند: جنگ، بلایای طبیعی و ...

مهاجرت اختیاری: در این مهاجرت مردم با علاقه خود مهاجرت می‌کنند. آنها برای اهداف مختلف مانند تحصیل، وضعیت بهتر اقتصادی و ... مهاجرت می‌کنند.

درس هشتم :

تقسیمات کشوری ایران

- هدف کلی: آشنایی با چگونگی تقسیمات کشوری ایران
- هدف های جزئی: در پایان درس انتظار می رود دانش آموزان:
  - با تاریخچه تقسیمات ایران آشنا شوند.
  - تقسیمات کشوری ایران (استان - شهرستان - بخش - دهستان) در زمان حال را بدانند.

به تصویر شناسنامه های صفحه ۷۰ کتاب نگاه کنید به قسمتی که رنگ سفید دارد توجه کنید و فعالیت ۱ را انجام دهید.

فعالیت ۱:

صفحه خالی شناسنامه که در سمت چپ کتاب است را با مشخصات خود پر کنید و نام هر کدام از تقسیمات نوشته شده را با توجه به صفحه اول شناسنامه خود کامل کنید.

تاریخچه تقسیمات کشوری در ایران

- تقسیمات کشوری ایران قبل از اسلام

بعد از وارد شدن آریائی ها به ایران آنها در زندگی اجتماعی ساده خود دارای یک آبادی کوچک و یک آبادی بزرگتر بودند.

در حکومت هخامنشیان کشور به ۳۰ شهر تقسیم شده بود.

در حکومت سلوکیان کشور به ۷۲ بخش تقسیم شد.

در حکومت اشکانیان کشور همان ۷۲ بخش بود.

و در حکومت ساسانیان کشور به قسمت‌های سرزمین (ایالت)، حوزه (استان)، تسوگ یا تسوج (شهرستان) و رستاک (دهستان) تقسیم شد.

• تقسیمات کشوری ایران بعد از اسلام

در حکومت عباسیان ایران به واحدهایی به نام ایالت تقسیم می‌شد که دارای ۳۱ ایالت بود.

در حکومت‌های صفویه، افشاریه، زندیه و قاجاریه ایران به ایالت، ولایت، بلوک و قصبه تقسیم شده بود.

در دوره قاجاریه ایران به ۴ ایالت و ۱۲ ولایت تقسیم شده بود.

در سال ۱۳۱۶ قانون تقسیمات کشوری در ایران تصویب شد و ایران به قسمت‌های استان، شهرستان، بخش، دهستان و قصبه تقسیم شد.

ایران در سال ۱۳۱۶ به ۱۰ استان و ۴۹ شهرستان تقسیم شده بود. به نقشه شماره ۲ در صفحه ۷۱ و «بیشتر بدانیم» در صفحه ۷۲ کتاب خود نگاه کنید.

در سال ۱۳۵۷ ایران به ۲۴ استان تقسیم شد و در سال ۱۳۷۲ طرح استان جدیدی به نام اردبیل در مجلس شورای اسلامی تصویب شد و بعد از آن استان‌های قم، قزوین، گلستان، خراسان شمالی، خراسان رضوی، خراسان جنوبی و البرز اضافه شدند.

تقسیمات کشوری در ایران

برای اینکه کشور بهتر اداره شود و برای انجام خدمات مناسب و تأمین نیازهای مردم، کشور به واحدهای کوچکتری می‌شود این تقسیمات در زمان‌ها و موقعیت‌های مختلف تغییر می‌کنند.

تقسیمات کشوری ایران در زمان حال عبارت‌اند از:

استان، شهرستان، بخش و دهستان که هر یک از آنها یک واحد از تقسیمات کشوری هستند که در محدوده معین جغرافیائی قرار گرفته‌اند.

استان: بزرگترین واحد تقسیمات کشوری است. چند شهرستان نزدیک به هم که از نظر موقعیت‌های سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و طبیعی به هم شبیه باشند یک استان را تشکیل می‌دهند. استان را استاندار اداره می‌کند.

شهرستان: چند بخش نزدیک به هم که از نظر عوامل طبیعی و اوضاع اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی شبیه به هم باشند یک شهرستان را تشکیل می‌دهند، شهرستان را فرماندار اداره می‌کند.

بخش: دهستان (شامل: چند مزرعه، مکان، روستا، شهر) که نزدیک به هم باشند و از نظر عوامل طبیعی و اوضاع اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، و سیاسی شبیه به هم باشند، بخش را تشکیل می‌دهند. بخش را بخشدار اداره می‌کند.

دهستان: کوچکترین واحد تقسیمات کشوری است. چند روستا، مزرعه، مکان نزدیک به هم که از نظر محیط طبیعی، فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی شبیه به هم باشند، دهستان را تشکیل می‌دهند. دهستان را دهدار اداره می‌کند.

نظام اداری تقسیمات کشوری

با توجه به شکل صفحه ۷۳، نظام اداری تقسیمات کشوری در ایران به ترتیب زیر است:
استان، تابع پایتخت است.

شهرستان، تابع استان است.

بخش، تابع شهرستان است.

دهستان، تابع بخش است.

به نقشه شماره ۳ نقشه تقسیمات کشوری ایران در سال ۱۳۹۵ در صفحه ۷۴ کتاب خود توجه کنید نام هر استان و جای آن را روی نقشه ایران به خوبی یاد بگیرید.

شناخت محل زندگی خود

فعالیت ۲:

۱- به طور گروهی نقشه استان خود را بکشید و شهرستان‌های آن را مشخص کنید.

برای اینکه تقسیمات کشوری را بهتر بیاموزیم به نقشه‌های صفحه ۷۵ کتاب خود نگاه کنید

فکر کنید و پاسخ دهید

*جملات صحیح یا غلط را مشخص کنید:

۱- از نظر تقسیمات کشوری در زمان قاجاریه ایران به ۴ ایالت و ولایت تقسیم شده بود.

صحیح غلط

۲- در سال ۱۳۷۲ طرح اولین استان جدید به نام گلستان در مجلس شورای اسلامی تصویب شد.

صحیح غلط

*در جای خالی کلمه مناسب بنویسید:

۳- واحدهای تقسیمات کشوری ایران به ترتیب استان، ..... ، ..... و دهستان است.

۴- از لحاظ اداری استان تابع ..... خواهد بود.

*از میان گزینه‌های زیر گزینه مناسب را انتخاب کنید.

۵- شهرستان را ..... اداره می‌کند.

۱- بخشدار ۲- فرماندار ۳- استاندار ۴- ده‌دار

۶- چند روستا، مزرعه و مکان نزدیک به هم که دارای شباهت‌های فرهنگی و محیطی و اقتصادی و اجتماعی

باشد چه نامیده می‌شود؟

۱- بخش ۲- استان ۳- دهستان ۴- شهرستان

* به سؤالات زیر پاسخ دهید:

۷- چرا کشور را به واحدهای کوچکتری تقسیم می‌کنند؟

۸- کوچکترین و بزرگترین واحد تقسیمات کشوری را بنویسید؟

۹- ایران به چند استان تقسیم شده است؟

واژه‌ها و اطلاعات درس ۸

قَصَبَه: آبادی بزرگی که از چند دهات تشکیل شده باشد.

آبادی: ده، قریه

بلوک: ناحیه‌ای که از چند دهات تشکیل شده باشد.

مکان: جایی است که در آن بیشتر فعالیت‌های غیر کشاورزی انجام می‌شود مانند: ایستگاه، کارگاه، قهوه‌خانه

و ...

درس نهم :

سکونت‌گاه‌های ایران

- هدف های کلی: آشنایی با سکونتگاه های ایران
- هدف های جزئی: از دانش آموزان انتظار می رود در پایان درس:
- چگونگی تشکیل سکونتگاه های اولیه را بدانند.
- عوامل طبیعی و انسانی موثر در تشکیل سکونتگاه ها را بدانند.
- با انواع سکونتگاه ها در ایران آشنا باشند.
- شکل سکونتگاه های روستایی و شهری را بدانند.
- با کلان شهر های ایران و مشکلات زندگی در آن شهر ها آشنا باشند.
- انواع نقش های سکونتگاه ها و شهر گریزی را بدانند.

شکل گیری سکونت‌گاه‌ها

از نظر علم جغرافیا سکونت گاه، مجموعه‌ای از مساکن و خانه‌ها است که بر اثر عوامل طبیعی و انسانی به وجود آمده‌اند به همین دلیل هر شهر و روستا یک سکونت گاه است. به عکس‌های صفحه ۷۶ کتاب درسی خود نگاه کنید حالا بگویید به نظر شما کدام یک از عکس‌ها با توجه به تعریف بالا سکونت گاه هستند؟ درست حدس زدید شکل ۱ سکونت گاه را نشان می‌دهد.

عوامل شکل گیری سکونت گاه‌ها

آب: آب مهمترین عامل در شکل گیری سکونت گاه‌ها است. اولین سکونت‌گاه در کنار رودها به وجود آمدند. انسان برای کشاورزی و ساکن شدن در یک مکان به آب احتیاج دارد. بنابراین اولین سکونت‌گاه‌های روستایی در کنار آب‌ها به وجود آمدند. با زیاد شدن جمعیت در سکونت گاه‌های روستایی، اولین شهرها به وجود آمدند.

خاک حاصلخیز: خاک حاصلخیز در به وجود آمدن سکونت گاه‌ها نقش مهمی دارد.

ارتفاع و شیب زمین: در نواحی با ارتفاع مناسب که دمای هوا معتدل است شرایط برای کشاورزی و همچنین فعالیت‌های شهری بهتر است، به همین دلیل این نواحی جمعیت بیشتری دارند. شیب ملایم زمین نیز عامل جذب جمعیت می‌شود. به جدول ۱ در صفحه ۷۶ کتاب خود که پراکندگی شهرهای ایران بر اساس ارتفاع را نشان می‌دهد توجه کنید.

عرض جغرافیائی: سرزمین‌های روی خط استوا بسیار گرم هستند. اگر از خط استوا دور شویم زاویه تابش خورشید مایل‌تر و دمای هوا معتدل‌تر می‌شود. به همین دلیل در این نواحی جمعیت بیشتری زندگی می‌کنند. به شکل ۳ «نقشه پراکندگی نقاط شهری ایران بر حسب عرض جغرافیائی» توجه کنید.

راه‌های ارتباطی: دسترسی به راه‌های ارتباطی یکی دیگر از عوامل شکل گیری سکونت گاه‌ها است. بزرگترین شهرهای ایران در مسیر راه‌های کارون رو و بازرگانی داخلی و خارجی شکل گرفته‌اند (مانند شهر ری و قلعه رود خان در گیلان)

موقعیت دفاعی و امنیتی مناسب: وجود کوه‌ها، رودها و جمعیت زیاد در شکل گیری جمعیت تأثیر زیادی داشتند. چون سکونت گاه‌ها را در مقابل حمله دشمنان محافظت می‌کردند.

فعالیت ۱:

جدول زیر را در باره عوامل شکل گیری سکونتگاه ها را در جدول زیر کامل کنید:

عوامل انسانی	عوامل طبیعی
عامل دفاعی و امنیتی	.....
.....	.....
.....	شیب زمین

عوامل اثر گذار در گسترش سکونت گاهها

عواملی مانند آب، خاک، ارتفاع و شیب زمین، عرض جغرافیائی، راههای ارتباطی و موقعیت دفاعی و امنیتی در به وجود آمدن، گسترش و تغییر در سکونت گاهها نقش مهمی دارند.

گاهی عوامل طبیعی و انسانی مانند جنگ، خشکسالی، زمین لرزه و ... باعث می شوند یک سکونت گاه گسترش پیدا کند یا ضعیف شود و ارزش آن کم شود مانند شهر پیشاور در شمال غربی کازرون که در زمان حکومت ساسانیان اهمیت زیادی داشت ولی در اثر جنگها و بیماریها از بین رفت.

فعالیت ۲:

به شکل ۷ «روستای هیر قزوین» و شکل ۸ «ماکو - آذربایجان غربی» در صفحه ۷۸ کتاب درسی

خود نگاه کنید و به سؤال زیر پاسخ دهید:

۱- چه عاملی بر گسترش این سکونت گاهها اثر دارد؟

انواع سکونت گاه

انواع سکونت گاه‌ها در ایران از نظر شیوه زندگی به شکل های عشایری، روستائی و شهری وجود دارد.

سکونت گاه عشایری

قدیمی ترین نوع سکونت گاه در ایران سکونت گاه عشایری است.

ویژگی های سکونت گاه عشایری

- سکونت گاه های دائمی ندارند و یک جا نشین نیستند.
- عشایر به طور مستقیم از منابع طبیعی استفاده می کنند.
- فعالیت آنها دامپروری است. کوه های البرز و زاگرس و دشت های پست و هموار بین آنها، شرایط خوبی برای دامپروری ایجاد کرده بود.
- عشایر زندگی اجتماعی قبیله ای دارند و از «ایل» و «طایفه» تشکیل شده اند و با هم خویشاوند هستند.
- ایل سون، بختیاری، قشقایی و ترکمن از ایل های مهم کشور ایران هستند.

سکونت گاه های روستائی:

روستا محلی است که فعالیت و کار بیشتر مردم مربوط به زمین و کشاورزی است.

ویژگی سکونت گاهی روستایی:

- کار مردم وابسته به زمین است.
- کار روستائیان کشاورزی و دامداری است.
- طبیعت روستا و اطراف آن بسیار زیبا است.
- مردم روستا آداب و رسوم خود را حفظ می کنند.

- مردم روستا در کارهای کشاورزی به یکدیگر کمک می‌کنند.
- مردم در روستا با هوای پاک و طبیعت زیبا، زندگی ساده و آرامی دارند
- در روستا خدماتی مانند: بیمارستان، فروشگاه و اتوبوس و تاکسی کمتر است.

سکونت گاه‌های شهری

در سال ۱۳۹۵ مرکز آمار ایران گزارش داده است که منظور از شهر جایی است که طبق قانون دارای شهرداری باشد و از نظر ساختمان‌ها، مشاغل و عوامل دیگر ویژگی‌های خاصی دارد.

ویژگی‌های سکونت گاه شهری

- جمعیت در شهرها زیاد است و مردم به خدمات بیشتری احتیاج دارند.
- به علت جمعیت زیاد در شهرها، خانه‌ها به هم فشرده و محله‌ها پراکنده است.
- مردم شهر بیشتر در بخش‌های خدمات و صنعت مشغول به کار هستند.
- مردم شهر آداب و رسوم و شیوه‌های زندگی و ارزش‌های متفاوتی دارند.

فعالیت ۳:

۱- تفاوت‌های سه نوع سکونت گاه را در جدول زیر بنویسید:

خدمات	آداب و رسوم زندگی	شغل	جمعیت	نوع زندگی
.....	.....	.....	.....	عشایری
.....	.....	.....	.....	روستائی
.....	.....	.....	.....	شهری

شکل سکونت گاه‌ها

هر یک از سکونت گاه‌های روستایی و شهری از اجزایی تشکیل شده است.

اجزای سکونت گاه‌های روستائی شامل: خانه‌ها، مزارع، چراگاه‌ها، باغ‌ها، مساجد، میدان‌ها و راه‌ها است.

اجزای سکونت گاه‌های شهری شامل کاشانه‌ها، خیابان‌ها، میدان، ها، مکان‌های آموزشی و تفریحی، دانشگاه-ها، بازار و مراکز درمانی است.

سکونت گاه‌ها شکل‌های مختلفی دارند زیرا پدیده‌های طبیعی و انسانی در شکل سکونت‌گاه‌ها اثر دارند.

به شکل ۱۲ و ۱۳ در صفحه ۸۱ کتاب خود نگاه کنید. آیا می‌توانید تفاوت بین دو روستا را پیدا کنید؟

دو نوع سکونت گاه روستائی وجود دارد که عبارت‌اند از:

روستاهای پراکنده و روستاهای متمرکز.

روستاهای پراکنده:

- روستاهای پراکنده در جاهایی دیده می‌شود که دسترسی به آب و خاک حاصلخیز در بیشتر جاهای روستا وجود داشته باشد.
- در روستاهای پراکنده فاصله خانه‌ها از یکدیگر زیاد است.
- در روستاهای پراکنده زمین‌های کشاورزی در اطراف خانه‌ها قرار دارند.
- این روستاها بیشتر در شمال و شمال غربی ایران دیده می‌شود.

روستاهای متمرکز:

- روستاهای متمرکز تحت تاثیر پدیده‌های اطراف خود قرار دارند.
- در روستاهای متمرکز خانه‌ها، نزدیک به هم هستند.
- زمین‌های کشاورزی از خانه‌ها دورتر هستند.

- روستاهای متمرکز بیشتر در نواحی داخلی، شرقی و جنوبی ایران دیده می‌شود. روستاهای متمرکز به شکل‌های مختلفی وجود دارد مانند روستاهای میدان گاهی یا روستاهای پلکانی که در دامنه کوه‌ها ایجاد می‌شود و روستاهای خطی یا طولی که در مسیر یک جاده یا رود یا در منطقه ساحلی ایجاد می‌شود.

به شکل‌های ۱۴ و ۱۵ صفحه ۸۱ کتاب درسی خود نگاه کنید:

شکل‌های گوناگون شهرهای ایران

شهرها با توجه به اینکه چگونه به وجود آمده‌اند و کاری که آن شهر انجام می‌دهد، شکل‌های گوناگونی دارند.

شهر شعاعی (ستاره‌ای): این شهرها یک میدان اصلی دارند و خیابان‌ها از آن به صورت شعاع‌های یک دایره به اطراف ادامه پیدا می‌کنند.

شهر شطرنجی: در این شهرها، راه‌ها مانند مستطیل‌هایی، زمین‌های شهر را به قسمت‌های شبیه به هم تقسیم می‌کند.

شهرهای خطی: شهرهایی که در مسیر ریل‌های راه‌آهن، جاده‌ها یا رودها، دریاچه‌ها و دریاها به صورت خطی به وجود آمده‌اند.

به شکل ۱۶ و ۱۷ و ۱۸ صفحه ۸۱ کتاب درسی خود نگاه کنید.

تغییرات جمعیتی سکونت‌گاه‌های ایران

با زیاد شدن جمعیت شکل سکونت‌گاه‌ها کم تغییر می‌کند و نقاط روستائی با زیاد شدن جمعیت روستاها و تأسیس شهرداری به نقاط شهری تبدیل می‌شوند. از ۳ سال گذشته تا امروز ایران تغییرات زیادی در جمعیت

و شکل سکونت گاه‌ها داشته است. این تغییرات در شیوه زندگی اجتماعی - اقتصادی آنان نیز تأثیر می‌گذارد. با نگاه به نمودار ۱ و ۲ روند تغییرات جمعیت ایران را بهتر متوجه می‌شویم.

پیدایش شهرهای پر جمعیت خوب یا بد؟

از ده‌ها سال پیش تا اکنون مردم جهان علاقه زیادی دارند که در شهرها زندگی کنند. در ایران هم این علاقه وجود دارد و شهرنشینی رشد زیادی کرده است. از سال ۱۳۶۰ بیشتر از نیمی از مردم ایران در شهرها زندگی می‌کنند. در ایران به شهرهایی که جمعیت آنها بیشتر از یک میلیون نفر باشد کلان شهر می‌گویند. ۸ شهر ایران جمعیت آنها بیشتر از یک میلیون نفر است. شهرهای تهران، مشهد، اصفهان، کرج، تبریز، شیراز، اهواز و قم کلان شهرهای ایران هستند. به جدول صفحه ۸۳ کتاب خود توجه کنید.

مهاجرت تأثیر زیادی روی شهرها و جمعیت شهری دارد. در شهرهای بزرگ امکانات زیادی وجود دارد که مورد توجه مهاجران است. اما به دلیل مشکلات مختلف اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی، زندگی در شهرها سخت و دشوار است. آلودگی هوا، گران بودن قیمت خانه‌ها عوامل سخت شدن زندگی در شهرها است.

نقش سکونت‌گاه‌ها

وضع جغرافیائی (طبیعی، انسانی) هر سکونت‌گاه، کار و وظیفه آنها را مشخص می‌کند. نمونه‌هایی از کار و نقش شهرها عبارت‌اند از:

شهرهای زیارت‌گاهی: مردم برای زیارت به این شهرها می‌روند. مانند قم، مشهد، شیراز.

شهرهای بندری: این شهرها کنار دریا قرار دارند و تجارت و نگهداری کالاهایی که از کشتی‌ها تخلیه می‌شوند در این شهرها انجام می‌شود مانند شهرهای بوشهر و انزلی.

شهرهای سیاسی و اداری: شهر تهران پایتخت است و همه وزارت خانه‌ها، سفارت خانه‌ها و ادارات در این شهر است.

شهرهای صنعتی: در این شهرها کارخانه‌های مهم و زیادی وجود دارد مانند شهرهای اصفهان و اراک. بعضی از سکونت‌گاه‌های شهری چند نقش را با هم دارند مانند تهران که دارای نقش‌های سیاسی، اداری، مذهبی، صنعتی و دانشگاهی و ... است.

با توجه به عکس‌های صفحه ۸۴ نقش سکونت‌گاه‌های مربوط به هر عکس را بگوئید.

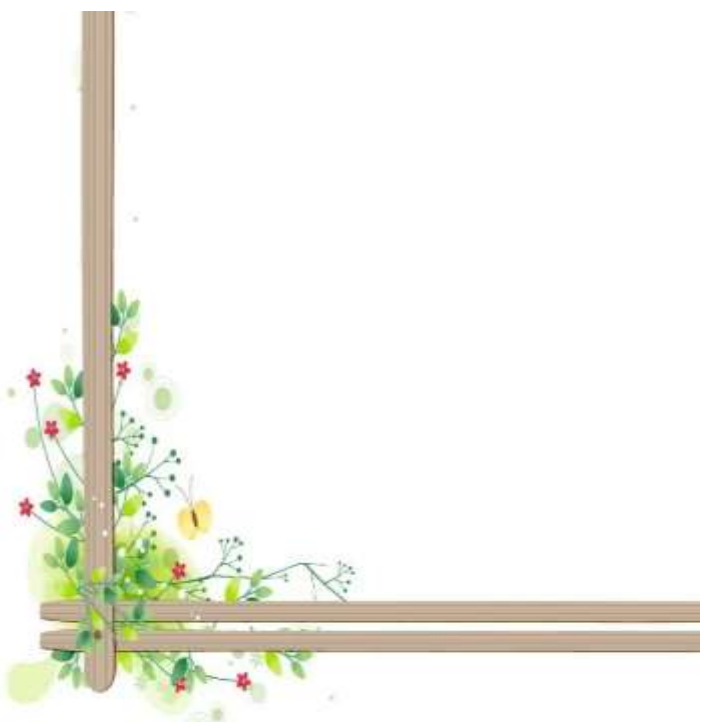
فعالیت ۴:

با توجه به وضع جغرافیائی و یا نقش سکونت‌گاه، جدول زیر را کامل کنید.

نمونه	نقش سکونت‌گاه	وضع جغرافیائی
.....	بندری	قرار گرفتن کنار دریا
.....	.....	کارخانه‌های مهم

شهر گریزی

در سال‌های اخیر مشکلات شهرهای بزرگ مانند آلودگی هوا، گرانی خانه‌ها و آسیب‌های اجتماعی باعث شده است تا بعضی از مردم شهر نشین از شهرهای بزرگ به شهرهای کوچکتر یا روستاها مهاجرت کنند به این کار «شهر گریزی یا مهاجرت معکوس» می‌گویند.

فکر کنید و پاسخ دهید

*جملات صحیح یا غلط را مشخص کنید:

۱- افزایش جمعیت باعث شده است که شکل سکونت گاه تغییر کند.

صحیح غلط

۲- به مجموعه‌ای از خانه‌ها که در تشکیل آن عوامل طبیعی و انسانی نقش داشته‌اند سکونت‌گاه می‌گویند.

صحیح غلط

۳- اولین سکونت گاه‌های روستائی کنار رودها به وجود آمدند.

صحیح غلط

۴- قدیمی‌ترین نوع سکونت گاه در ایران سکونت گاه عشایری است.

صحیح غلط

*در جای خالی کلمه مناسب بنویسید:

۵- روستا محلی است که فعالیت و کار بیشتر مردم مربوط به ..... است.

۶- عشایر زندگی اجتماعی ..... دارند.

۷- در سکونت گاه‌های ..... به شغل بیشتر مردم در بخش‌های صنعت و خدمات است.

۸- خانه‌ها، مزارع، چراگاه‌ها، مساجد بعضی از اجزای تشکیل دهنده سکونت گاه‌ها ..... است.

*از میان گزینه‌های زیر گزینه مناسب را انتخاب کنید:

۹- به روستاهائی که در مسیر یک جاده یا رود در منطقه ساحلی به وجود آمده‌اند چه می‌گویند؟

۱- میدان گاهی ۲- پلکانی

۳- خطی ۴- شطرنجی

۱۰- به شهرهایی که جمعیت آنها بیشتر از یک میلیون نفر باشند ..... می‌گویند.

۱- شطرنجی ۲- کلان شهر

۳- شجاعی (ستاره‌ای) ۴- خطی

۱۱- بزرگترین شهرهای ایران در گذشته در کجا قرار داشتند؟

۱- در مسیر راه‌های کاروان رو و بازرگان

۲- نزدیک دریاها

۳- در دامنه کوه‌ها

۴- در دشت‌ها

۱۲- در سؤال زیر گزینه‌های مربوط به هم را با خط به یکدیگر وصل کنید:

- روستاهای شمال و شمال غربی ایران - روستاهای متمرکز

- روستاهای داخلی، شرقی و جنوبی ایران - روستاهای پلکانی

- روستاهایی در دامنه کوه‌ها - روستاهای پراکنده

*به سؤالات زیر پاسخ دهید:

۱۳- عواملی که سبب مشکلات و سخت شدن زندگی شهری می‌شود را نام ببرید.

۱۴- به مهاجرت مردم از شهرهای بزرگ به شهرهای کوچکتر یا روستاها چه گفته می‌شود؟

۱۵- عوامل شکل‌گیری سکونت‌گاه‌ها را نام ببرید؟

۱۶- نقش شهرهای زیر را بنویسید:

مشهد: تهران:
انزلی: اصفهان:

★ کلمه‌ها و اصطلاحات درس ۹ :

مساکن: خانه‌ها و منزل‌ها

ساکن: ماندن، در جایی ماندن

حاصلخیز: پر بار، پر محصول

کاروان: عده‌ای مسافر که با هم حرکت می‌کنند

کاروان‌رو: راهی که کاروان از آن عبور می‌کند.

شیب: سرازیری

وابسته: مربوط

دائمی: همیشه، پیوسته

گسترش: پهن شدن

مراکز درمانی: درمانگاه، بیمارستان

دامنه کوه: زیر کوه

روند: جریان، روش

اخیر: جدید، تازه

گریز: فرار، رهایی

معکوس: برعکس، وارونه

درس دهم :

توان های اقتصادی ایران

- هدف کلی: آشنایی با قدرت ها و توان های اقتصادی ایران.
- هدف های جزئی: در پایان درس از دانش آموزان انتظار می رود:
- با بخش های مختلف اقتصادی ایران (کشاورزی - صنعت و معدن - خدمات و تقسیم بندی های آن) آشنا شوند.
- در بخش کشاورزی ، باغداری و دامداری را بدانند.
- در بخش صنعت با صنایع دستی، صنایع ماشینی و معادن آشنا شوند
- در بخش خدمات با حمل و نقل، آموزش و پرورش و تجارت و بازرگانی و گردشگری آشنا شوند.

وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِي الْأَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ

و همانا شما را در زمین توانایی دادیم و در آن برای شما نعمت قرار دادیم. اما شما شکر

نعمت های خدا را کم به جا می آورید. (سوره مبارکه اعراف آیه ۱۰)

علم اقتصاد علمی است که انسان برای تأمین نیازهای خود به آن توجه می کند. فعالیت های اقتصادی باعث می شود ثروت در کشورها زیاد شود و در نتیجه مردم رفاه و آسایش بیشتری داشته باشند. فعالیت های اقتصادی در سه بخش کشاورزی، صنعت و خدمات انجام می شود.

به طور کلی محیط طبیعی مناسب و انسان توانا موقعیت و فرصت مناسبی برای فعالیت‌های اقتصادی به وجود می‌آورد.

شناختن توانایی‌های محیط به انسان کمک می‌کند تا از مکان‌ها درست و مناسب استفاده کند.

بخش کشاورزی

کشاورزی شکلی از رابطه بین انسان و محیط طبیعی است که انسان با آن نیاز خود به غذا را تأمین می‌کند. بخش کشاورزی به دلیل تهیه مواد غذایی سالم، خود کفایی، ایجاد شغل و استفاده درست از آب و خاک در اقتصاد کشور نقش مهمی دارد.

کشاورزی از فعالیت‌های مهم و زیر بنایی در اقتصاد ایران است.

مهمترین فعالیت‌های بخش کشاورزی، زراعت، باغداری و دامداری است اما فعالیت‌های دیگری نیز مانند زنبور داری، پرورش انواع پرندگان، صید و پرورش ماهیان نیز در بخش کشاورزی قرار می‌گیرد.

با توجه به عکس ۱ کتاب درسی خود در صفحه ۸۷ می‌بینید مردمی که کنار دریاها یا رودخانه‌ها زندگی می‌کنند یکی از فعالیت‌هایشان صید ماهی است و یا در عکس ۲ متوجه می‌شوید مردمی که در نواحی پر گل و گیاه زندگی می‌کنند یکی از فعالیت‌هایشان زنبور داری است. و در عکس ۳ می‌بینید پرورش کرم ابریشم در مناطق معتدل مانند شمال ایران رواج دارد. در ایران به علت وجود آب و هوای متنوع و گوناگون مردم می‌توانند انواع محصولات کشاورزی تولید کنند. محصولاتی مانند: غلات، حبوبات، محصولات جالیزی و محصولات صنعتی و گیاهان علوفه‌ای.

بخش کشاورزی در ایران دارای مشکلاتی است که باعث شده است تا ما برای تأمین بعضی محصولات کشاورزی آنها را از کشورهای دیگر وارد کنیم. بعضی از این مشکلات عبارت‌اند از: کم بودن آب و خاک حاصلخیز، وجود آفات، خسارت‌های طبیعی (مثل سیل، خشکسالی، زلزله و ...) سرد شدن و گرم شدن زیاد هوا و غیره.

باغداری

نواحی مختلف ایران آب و هوای گوناگونی دارند به همین علت تولیدات باغی در کشور ما متنوع و مختلف است، که قسمت زیادی از آن را به کشورهای دیگر صادر می‌کنیم. مهمترین محصولات باغی ایران که به کشورهای دیگر صادر می‌شوند پسته، انار و خرما است. به جدول ۱ در صفحه ۸۸ نگاه کنید. این جدول پراکندگی تولید سالانه میوه در ایران را به ما نشان می‌دهد.

با توجه به مشکل کمبود آب بهتر است برای توسعه کشاورزی به جای زراعت به توسعه باغداری بپردازیم و از روش های جدید آبیاری که مناسب با محیط است و کشت گلخانه‌ای استفاده کنیم.

کشت گلخانه‌ای به دلیل‌های زیر برای کشاورزی ایران بهتر است:

۱- مصرف کمتر آب

۲- تولید در همه سال و همه جا

۳- کنترل بهتر وضعیت کشت

فعالیت ۱:

در استان و شهر شما چه محصول کشاورزی تولید می‌شود؟

دامداری

بیشتر مواد غذایی ما از راه دامداری به دست می‌آید.

گسترش ایران در عرض‌های جغرافیایی و داشتن آب و هوای متنوع و گیاهان گوناگون باعث شده است مردم بتوانند دام‌های مختلفی در ایران پرورش دهند.

داشتن صنایع تبدیلی افراد ماهر و متخصص و استفاده از روش‌های علمی باعث پیشرفت دامداری در ایران شده است. تولید محصولات دامی باعث رونق صنایع غذایی شده است. یکی از تولیدکنندگان محصولات دامی، مردم عشایر هستند با اینکه جمعیت عشایر در ایران کم است اما نقش زیادی در تولید گوشت و لبنیات کشور دارند.

فعالیت ۲:

در استان محل زندگی شما کدام گروه از تولیدات دامی و صنایع غذایی وجود دارد؟

فکر کنید و پاسخ دهید

*جملات صحیح یا غلط را مشخص کنید.

۱- به شکلی از رابطه بین انسان و محیط طبیعی برای تأمین نیاز غذای انسان کشاورزی گفته می‌شود.

صحیح غلط

۲- کم بودن آب و خاک حاصلخیز، وجود آفات بعضی از مشکلات در بخش دامداری است.

صحیح غلط

۳- با توجه به کمبود آب در ایران بهتر است برای توسعه کشاورزی به جای زراعت به دامداری بپردازیم.

صحیح غلط

*در جای خالی کلمه مناسب بنویسید.

۴- کشاورزی از فعالیت های ..... و ..... در اقتصاد ایران است.

۵- یکی از تولید کنندگان گوشت و لبنیات کشور ..... هستند.

۶- داشتن صنایع تبدیلی، افراد ماهر و متخصص و روش های علمی باعث پیشرفت ..... در ایران شده است.

*از میان گزینه های زیر گزینه مناسب را انتخاب کنید.

۷- تولید محصولات دامی باعث رونق چه صنایعی در ایران شده است؟

۱- صنایع غذایی ۲- صنایع کشاورزی

۳- صنایع تبدیلی ۴- هیچ کدام

۸- شناختن توانایی های ..... به انسان کمک می کند تا از مکان هادرست و مناسب استفاده کند.

۱- خاک ۲- محیط

۳- آب ۴- هوا

*به سؤالات زیر پاسخ دهید:

۹- مهمترین فعالیت های بخش کشاورزی را نام ببرید.

۱۰- چرا در ایران می توان انواع محصولات کشاورزی را تولید کرد؟

۱۱- کاهش مصرف آب و تولید محصول در همه سال و همه جا، از مزایای چه کشتی است؟

۱۲- مهمترین محصولات باغی که به خارج صادر می‌شود را نام ببرید؟

بخش صنعت و معدن

به مجموعه فعالیت‌هایی که به وسیله آن مواد اولیه تغییر شکل فیزیکی یا شیمیایی پیدا می‌کند و محصول جدیدی به وجود می‌آید، صنعت گفته می‌شود.

بسیاری از شغل‌ها به طور مستقیم یا غیر مستقیم به صنعت وابسته است. به همین دلیل صنعت در تجارت، تحقیق، توسعه و بهره‌وری اثر زیادی دارد.

تقسیم بندی صنایع در ایران

در کشور ما صنایع اصلی به دو دسته تقسیم می‌شوند:

۱- صنایع دستی   ۲- صنایع ماشینی

صنایع دستی: صنایع دستی به فعالیت‌هایی گفته می‌شود که در آن انسان از مواد اولیه بومی و ابزار ساده دستی و ذوق هنری خود کالایی را تولید می‌کند که فرهنگ محل زندگی خود را نشان می‌دهد. یکی از صنایع دستی مهم ایران فرش دستباف است. کشور ما یکی از صادرکنندگان فرش در جهان است. فرش ایران به دلیل بافت و نقش و نگارهای خاص در جهان مشهور است.

فعالیت ۳: شناخت محل زندگی خود

کدام صنایع دستی در محل زندگی شما وجود دارد؟ علت آن را بنویسید.

صنایع ماشینی: شامل صنایع نفت، گاز، پتروشیمی، فلزات اساسی، خودرو سازی، ماشین سازی، صنایع شیمیایی و صنایع غذایی است.

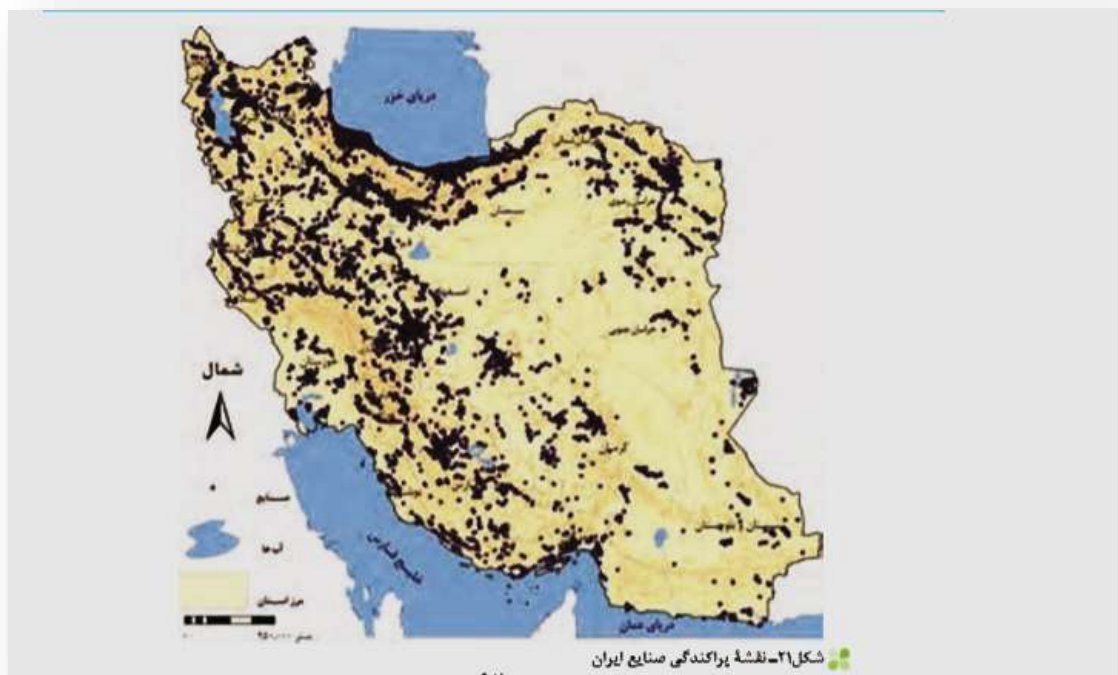
صنایع فلزات اساسی مربوط به صنایع ماشینی است که شامل صنعت فولاد، آلومینیوم، مس، سرب و روی است.

صنایع پتروشیمی: صنایع پتروشیمی در تولید انواع لاستیک، پلاستیک، شوینده، چسب، کود، رنگ، الیاف مصنوعی و ... استفاده می شود. این صنایع بعد از نفت و گاز بزرگترین بخش صنعتی در کشور است.

صنایع خودرو سازی: صنعت خودرو سازی یکی از نشانه‌های پیشرفت کشور است که می‌تواند برای بسیاری از مردم شغل ایجاد کند. بسیاری از خودروهای ایران را دو شرکت بزرگ به نام‌های «ایران خودرو» و «پارس خودرو» (سایپا) تولید می‌کنند. به شکل‌های صفحه ۹۱ و ۹۲ کتاب درسی خود که مربوط به صنایع ماشینی است توجه کنید.

فعالیت ۴: شناخت محل زندگی خود

در استان شما کدام صنایع ماشینی وجود دارد؟

معادن: در کشور ما معدن‌های زیادی وجود دارد که بیشتر از ۷۰ نوع ماده معدنی در آن وجود دارد. کشور ما یکی از کشورهای قدرتمند معدن در جهان است و مواد معدنی مهمی مانند نفت، گاز، بوکسیت، مس، روی، سرب، سنگ آهن و ... در آن وجود دارد. بیشترین افرادی که در بخش معدن کار می‌کنند در شهرهای یزد، کرمان و اصفهان هستند.

بامقایسه دو نقشه ی پراکندگی صنایع ایران در صفحه ۹۲ کتاب و نقشه پراکندگی معادن ایران در صفحه ۹۳ کتاب، عدم تعادل در پراکندگی مراکز صنعتی را در کشور می بینیم که این به ما نشان می دهد به توان

و ظرفیت های محیطی ایران توجه نشده است. مثلا نواحی شرقی و مرکزی که دارای ذخیره های مواد اولیه هستند به دلیل اینکه خیلی کم از آنها استفاده و بهره برداری می شود، این نواحی نتوانستند رشد صنعتی خوبی داشته باشند. بنابراین اگر در استفاده از منابع طبیعی، ویژگی ها و توان محیطی هر منطقه توجه شود همه مناطق کشور می توانند رشد و پیشرفت کنند.

فکر کنید و پاسخ دهید

*جملات صحیح یا غلط را مشخص کنید.

۱- صنایع اصلی کشور ما به دو گروه صنایع دستی و صنایع کشاورزی تقسیم شده اند.

صحت غلط

۲- یکی از صنایع دستی مهم ایران سبد بافی است.

صحت غلط

۳- کشور ایران یکی از کشورهای قدرتمند معدنی در جهان است.

صحت غلط

*در جای خالی کلمه مناسب بنویسید:

۴- به مجموعه فعالیت هایی که در آن مواد اولیه تغییر شکل فیزیکی و شیمیایی پیدا می کنند و محصول جدیدی به وجود می آید ..... می گویند.

۵- دو شرکت بزرگ خودرو سازی در ایران ..... و ..... هستند.

۶- اگر در استفاده از منابع طبیعی، ویژگی ها و توان ..... هر منطقه توجه شود همه مناطق کشور می توانند توسعه پیدا کنند.

*در میان گزینه‌های زیر گزینه مناسب را انتخاب کنید:

۷- در کدام صنایع از مواد اولیه بومی و ابزار ساده استفاده می‌شود؟

- ۱- فرش بافی ۲- صنایع ماشینی ۳- صنایع دستی ۴- صنایع ماشین سازی

۸- در کدام یک از صنایع زیر انواع لاستیک و پلاستیک و چسب تولید می‌شود؟

- ۱- صنایع پتروشیمی ۲- صنایع نفت و گاز
۳- صنایع شیمیائی ۴- صنایع ماشین سازی

۹- کدام استان‌ها بیشترین شاغلان در بخش معدن را دارند؟

- ۱- یزد - کرمان ۲- یزد - شیراز
۳- کرمان - یزد - اصفهان ۴- تهران - اصفهان - یزد

* به سؤال زیر پاسخ دهید:

۱۰- صنایع ماشینی شامل صنعت فولاد، آلومینیوم، مس و سرب و روی مربوط به کدام صنایع است؟

خدمات

خدمات مجموعه‌ای از فعالیت‌هایی است که در بخش‌های مالی، مدیریتی، بهداشتی، آموزشی، انتظامی، اطلاعاتی، گردشگری، تجارت و بازرگانی انجام می‌شود تا کیفیت و کمیت تولیدات کشور بهتر شود. خدمات در کشورها به وسیله بخش خصوصی و دولتی برای مردم انجام می‌شود. اما در ایران بیشتر خدمات به وسیله بخش دولتی انجام می‌شود، مانند امکانات آموزشی و بهداشتی و درمانی.

حمل و نقل

راه‌ها همیشه مورد توجه انسان بوده است. ما برای دسترسی به منابع غذایی و نیازهای زندگی، دیدن دوستان و فامیل، برای زیارت و گردش و تجارت با مردم دور و نزدیک به راه‌ها و وسایل نقلیه احتیاج داریم. راه‌ها و وسایل حمل و نقل کافی ما را به نواحی مختلف متصل می‌کنند زیر بنای توسعه اقتصادی، سیستم حمل و نقل و ارتباطات مناسب است. آنها مانند رگ حیاتی جامعه هستند. راه‌ها انواع مختلفی دارند مانند راه هوایی، راه آهن، راه آبی، راه شوسه و آسفالت. به شکل‌های صفحه ۹۴ کتاب خود که مربوط به انواع راه‌ها است توجه کنید.

آموزش و پرورش

آموزش و پرورش از مهمترین نظام‌های اجتماعی هر جامعه است. وظیفه آموزش و پرورش افزایش آگاهی و نگرش افراد است. دولت‌ها برای تربیت انسان‌های سالم و عاقل هزینه و پول زیادی می‌پردازند، اما به خوبی می‌دانند اثر و نتیجه آن در سال‌های آینده به دست خواهد آمد. آموزش و پرورش انسان‌های متخصص در بخش‌های صنعت، خدمات و کشاورزی تربیت می‌کند.

تجارت و بازرگانی

انسان از زمان‌های قدیم از روش‌های گوناگونی برای تجارت استفاده کرده است. ساده‌ترین روش تجارت، روش مبادله کالا با کالا (پایاپای) است که امروز این راه ساده تجارت از بین رفته است و تجارت شکل جهانی به خود گرفته است. تجارت یکی از راه‌های مهم تولید ثروت برای کشورها است. ایران در تجارت سابقه طولانی دارد چون هم در موقعیت خاص برای عملیات نظامی قرار داشت و هم در مسیر راه ابریشم و راه ادویه قرار داشت.

امروزه ایران برای تولید ثروت باید در تجارت جهانی فعالیت زیادی داشته باشد. در گذشته تجارت در جاهایی مخصوص مانند بازار و مؤسسات خرده فروشی و عمده فروشی انجام می‌شد اما امروز از تجارت الکترونیک و استفاده از اینترنت برای حمل و نقل کالا و خرید و فروش سریع استفاده می‌شود. به عکس‌های صفحه ۹۵ کتاب خود توجه کنید.

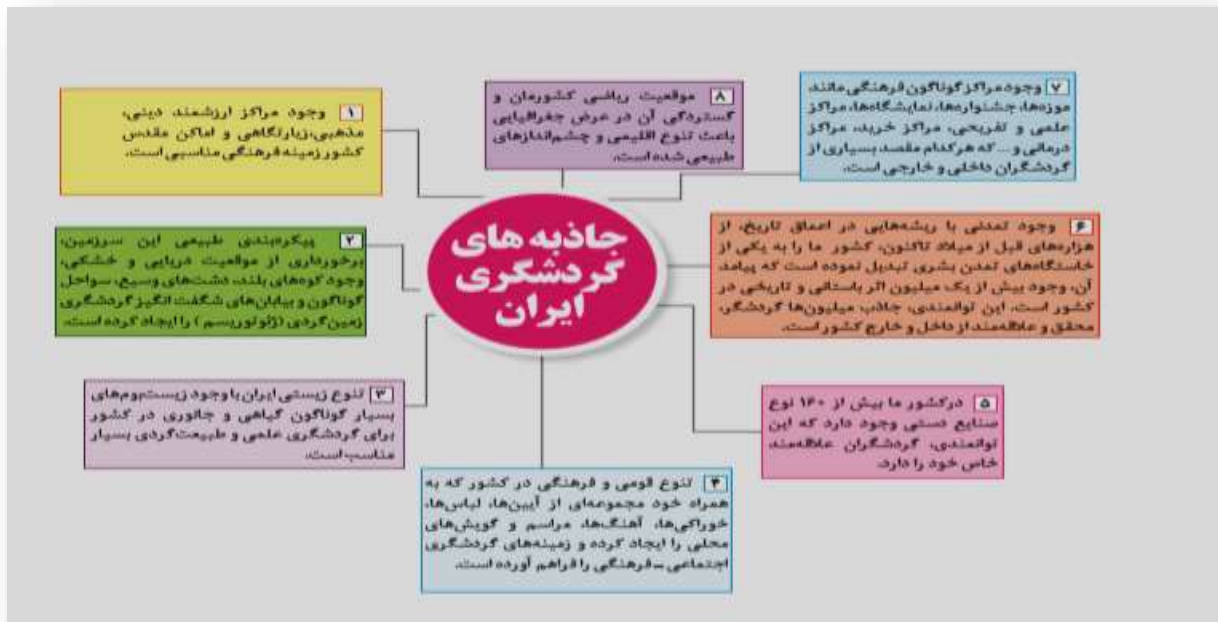
گردشگری

گردشگری یکی از خدمات مهمی است که مورد توجه کشورها قرار دارد. گردشگری یکی از شغل‌های پر سود، پاک و کم خرج است که برای کشور میزبان می‌تواند شغل‌های گوناگون تولید کند و توسعه، رشد اقتصادی و

ارتباطات جهانی را برای آن کشور به وجود بیاورد. سازمان جهانی گردشگری (WTO)، ایران را از نظر جاذبه‌های طبیعی در رتبه پنجم و از نظر جاذبه‌های تاریخی و فرهنگی در رتبه دهم جهانی قرار داده است.

توانایی‌های ایران برای گسترش گردشگری

- ۱- وجود مرکزهای دینی و زیارت‌گاهی
- ۲- طبیعت ایران که دارای کوه‌های بلند، دشت‌های وسیع، ساحل‌های گوناگون و بیابان‌های زیبا است، گردشگری زمین‌گردی (ژئو توریسم) را ایجاد کرده است.
- ۳- وجود زیست بوم‌های گوناگون گیاهی و جانوری که برای گردشگری علمی و طبیعت‌گردی بسیار مناسب است.
- ۴- تنوع قوم‌ها و فرهنگ‌ها که در نقاط مختلف ایران مراسم، لباس‌ها، خوراکی‌ها و ... دارند که گردشگری اجتماعی - فرهنگی را به وجود آورده است.
- ۵- در کشور ما بیشتر از ۱۶۰ نوع صنایع دستی وجود دارد و این صنایع، گردشگران را به خود جذب می‌کند.
- ۶- کشور ما کشوری تاریخی است که بیشتر از یک میلیون اثر باستانی و تاریخی دارد. این آثار تاریخی گردشگران داخلی و خارجی زیادی را به خود جذب می‌کند.
- ۷- وجود مرکزهای فرهنگی مانند موزه‌ها، جشنواره‌ها، مرکزهای علمی و تفریحی و ... برای گردشگران جالب است.
- ۸- موقعیت ریاضی ایران و گسترش آن در عرض‌های جغرافیایی باعث تنوع مناطق و طبیعت آن شده است. عکس‌های جاذبه‌های گردشگری ایران در صفحه ۹۷ کتاب خود را ببینید.

فعالیت ۵:

۱- در استان شما چه جاذبه‌های طبیعی و تاریخی و فرهنگی وجود دارد؟

۲- برای حفظ و نگهداری این جاذبه‌ها چه کارهایی را باید انجام داد؟

فکر کنید و پاسخ دهید

*جملات صحیح یا غلط را مشخص کنید:

۱- در ایران بسیاری از خدمات به وسیله بخش خصوصی انجام می‌شود.

صحیح غلط

۲- زیر بنای توسعه اقتصادی سیستم حمل و نقل و ارتباطات مناسب است.

صحیح غلط

۳- اثر و نتیجه نظام و آموزش و پرورش سریع و خیلی زود به دست می‌آید.

صحیح غلط

*در جای خالی کلمه مناسب بنویسید:

۴- ساده ترین روش تجارت به روش ..... بوده و امروزه تجارت شکل ..... به خود گرفته است.

۵- یکی از شغل های پر سود کم خرج و پاک ..... است.

*در میان گزینه های زیر گزینه مناسب را انتخاب کنید:

۶- وجود زیست بوم های گوناگون گیاهی و جانوری برای ..... مناسب است.

۱- گردشگری - اجتماعی - فرهنگی ۲- گردشگری علمی و طبیعت گرای

۳- گردشگری زمین گردی ۴- گردشگری زیارتی

۷- کدام سازمان با کلمه (WTO) مشخص می شود؟

۱- سیستم حمل و نقل ۲- سازمان جهانی گردشگری

۳- تجارت جهانی ۴- آموزش و پرورش

*به سؤالات زیر پاسخ دهید

۸- انواع راه ها را نام ببرید.

۹- تربیت انسان های متخصص در بخش های صنعت، کشاورزی و خدمات را کدام نظام های اجتماعی انجام

می دهد؟

۱۰- امروزه برای حمل و نقل کالا و خرید و فروش سریع از چه تجارتي استفاده می شود؟

واژه ها و اصطلاحات درس ۱۰

- توسعه اقتصادی: رشد اقتصادی که اقتصاد زیر بنایی آن را به وجود می آورد و تولید بیشتر می شود.
- محیط طبیعی: همه پدیده های طبیعی که بر زندگی انسان تأثیر می گذارند مانند آب و هوا، نور، گرما، سرما، مناطق کوهستانی و ...
- غلات: گیاهانی هستند که دانه های ریز دارند و از گیاهان گندمیان هستند. مانند: گندم، جو، ذرت و برنج
- حبوبات: شامل دانه های خوراکی مانند لوبیا، عدس، نخود و لپه و ... است.
- محصولات جالیزی: به محصولاتی مانند خربزه، هندوانه و خیار گرفته می شود.
- محصولات صنعتی: به محصولاتی مانند چغندر قند، نیشکر، پنبه، دانه های روغنی، چای و توتون گفته می شود.
- گیاهان علوفه ای: گیاهانی هستند که برای خوراک و غذای حیوانات اهلی کاشته می شود. مانند: یونجه و شبدر.
- گلخانه: جایی برای کاشتن گیاهان است. گلخانه معمولاً از شیشه یا پوشش های شفاف ساخته می شود تا نور خورشید از آن عبور کند که باعث می شود در زمستان گلخانه زیاد سرد و در تابستان زیاد گرم نشود.
- دام: حیوانات اهلی مانند گاو، گوسفند، اسب و ...
- صنایع تبدیلی: به صنایعی گفته می شود که محصولات کشاورزی و دامی را به کالاهای نیمه آماده یا آماده تبدیل می کند.
- صادرات: فرستادن و خارج کردن کالا از ایران به کشورهای دیگر.
- واردات: کالاهایی که از کشورهای دیگر به ایران وارد می شود.
- الیاف مصنوعی: نخ هایی که انسان به صورت مصنوعی تولید می کند و در طبیعت وجود ندارد. مانند پلی استر و نایلون.
- راه شوسه: جاده ای که به جای آسفالت روی آن شن ریخته شود و اتومبیل بتواند روی آن حرکت کند.
- بومی: به معنی محلی و مربوط به محل و ناحیه باشد.
- جاده ابریشم: این جاده بزرگترین شبکه بازرگانی دنیا بود که کشورهای قاره آسیا را به یکدیگر و قاره آفریقا وصل می کرد.

- جاده ادویه: این جاده نزدیک شهرستان جهرم نزدیک شیراز قرار داشت و از این جاده محصولاتی مانند ادویه را از هندوستان به بندرعباس می‌آوردند و از آنجا به شهرهای دیگر می‌بردند.
- سازمان جهانی گردشگری (WTO): یکی از نمایندگی‌های سازمان ملل است که درباره جهانگردی تحقیق می‌کند.
- ژئوتوریسم (زمین‌گردشگری): بازدید از پدیده‌های جغرافیایی مانند کوه، بیابان، غار، جنگل و ... است.

پایان

